Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav germánských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Markéta Podolská

„Byl dobrý sedlák, zemřel v Řecku.“ Činnosti člověka doby vikinské a jejich hodnocení v runových nápisech a ságách

"He was a Good Farmer, he died in Greece."
Activities of People of the Viking Age and their Appreciation in Runic Inscriptions and Sagas

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Jiří Starý, Ph.D.
Studijní program: Filologie, studijní obor Norská studia

2012

Chtěla bych poděkovat vedoucímu práce PhDr. Jiřímu Starému, Ph.D. za nevšedně vstřícný přístup a cenné připomínky k práci. Také bych na tomto místě ráda vzpomněla Fasta, jehož pamětní kámen mne nepřímo inspiroval k napsání této práce.

ᛋᚾᚾᛏᚾᚢ×ᛚᛁᛏ×ᚱᛁᛋᚾ×ᛋᛏᚾᛁᚾ×ᚦᛁᚾᚾᛋᚾ×ᛁᚠᛏᛁᛦ×ᚠᚾᛋᛏᚾ⁘⁘ᛒᚢᚾᛏᚾ⁘ᛋᛁᚾ×ᚾᚢᚴ×ᛒᚱᚢᚦ×
ᛋᛁᚾᚾ+ᛏᚢᚾ+ᚴᚢᚦᛘᚢᚾᛏ⁚⁚ᚾᚢᚴ+ᛋᛁᚴᛒᛁᚢᚱᚾ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. 4. 2012 Markéta Podolská

Abstrakt:

Práce analyzuje činnosti člověka doby vikinské na základě runových nápisů a vybraných rodových a královských ság. První kapitola vychází z kompletního korpusu runových nápisů a klasifikuje činnosti, které popisují, a hodnocení vlastností zemřelých. Druhá část se zaměřuje na četnost jednotlivých činností v ságách. Na základě důrazu, který je kladen na určité činnosti, jsou ságy rozděleny do podskupin. Následným porovnáním výsledků obou analýz se zjišťují rozdíly v idealizovaném pohledu obou pramenů na činnosti doby vikinské. Zatímco runové nápisy akcentují loupeživé a obchodní výpravy a schopnost vést statek, zaměřují se ságy kromě vikinských výprav i na boje, soudní pře a pomstu. Přestože si oba prameny v mnohém odpovídají, kladou důraz na odlišné stránky reality a vzájemně se doplňují.

Klíčová slova: staroseverská literatura, staroseverská společnost, runové nápisy, rodové ságy, královské ságy

Abstract:

This thesis is an analysis of the activities of people of the Viking Age based on runic inscriptions and selected sagas of Icelanders and one kings' saga. The first chapter classifies the activities mentioned in the complete runic corpus as well as the appreciated qualities of the commemorated ones. The second part focuses on the frequency of particular activities in the Icelandic sagas. The sagas are divided into groups according to the emphasis laid on certain activities. Subsequently, the results of both analyses are set in contrast and the differences in their idealised view on the activities of the Viking Age are examined. While the runic inscriptions emphasize the Viking and trade voyages and the ability of householders, the sagas' focus is on the voyages as well as on the fights, legal disputes and feud. Although both sources partially correspond, they accent different aspects of reality and are mutually complementary.

Keywords: Old Norse literature, Old Norse society, runic inscriptions, sagas of Icelanders, kings' sagas

Obsah

1 Úvod **9**

2 Runové nápisy **11**

2.1 Kritéria nápisů 12

2.2 Třídění 14

2.2.1 Činnosti 14

2.2.1.1 Cesty na východ 15

2.2.1.2 Cesty na západ 17

2.2.1.3 Ostatní cesty 18

2.2.1.4 Severní bitvy 19

2.2.1.5 Obchod a *víking* 20

2.2.1.6 Usedlý život 22

2.2.2 Atributy 24

2.2.2.1 *Bóndi* 25

2.2.2.2 Ve službách krále 27

2.2.2.3 Adjektiva 30

2.2.3 Ženy 33

2.3 Dílčí závěr 36

3 Ságy **39**

3.1 Činnosti vyskytující se v ságách 40

3.1.1 Cesty 41

3.1.2 Obchod 42

3.1.3 *Skatt* a *landskyldir* 43

3.1.4 *Gjald* 43

3.1.5 Služba králi 44
3.1.6 Boje 44
3.1.7 Pomsta 45
3.1.8 Sněmy, soudy 46
3.1.9 Hostina, zima 46
3.1.10 Hospodaření 47
3.1.10.1 *Bóndi góðr* v ságách 48
3.1.11 Kolonizace 49
3.1.12 Přehled činností podle jednotlivých ság 50
3.2 Dílčí závěr 53

4 Korelace **55**

5 Závěr **59**

Literatura **61**

Seznam zkratek

Ságy:

Zkratky jsou zavedené podle *Dictionary of Old Norse Prose* (ONP)

Eb	*Sága o lidech z Eyru* (*Eyrbyggja saga*)
Eg	*Sága o Egilovi synu Skallagrímově* (*Egils saga Skalla-Grímssonar*)
Eir	*Sága o Eiríkovi Zrzavém* (*Eiríks saga rauða*)
Gísl	*Sága o Gíslim* (*Gísla saga Súrssonar*)
ÓHS	*Sága o svatém Olafu* (*Óláfs saga helga*)

Označení runových nápisů:

Odpovídá zkratkám použitým v databázi Rundata a tedy standardnímu označení švédských, norských a dánských edic runových nápisů.

G	Gotland
Gs	Gästrikland
M	Medelpad
Nä	Närke
Sm	Småland
Sö	Södermanland
U	Uppland
Vg	Västergötland
Vs	Västmanland
Ög	Östergötland
Öl	Öland
DR	Dánsko
N	Norsko

Zkratky specifických časopisů a edic runových nápisů:

Fv	*Fornvännen*
NOR	*Nytt om Runer*
RS1928	Friesen, O.: *Runorna i Sverige*, 1928
AUD	*Arkæologiske Udgravninger i Danmark*
EM 85	Moltke, E.: *Runes and their Origin*, 1985
Köping	Owe, J.: *Runfynden vid Köpings kyrka*, 2002
MÖLM	*Meddelalderen från Östergötlands och Linköpings stads museum*
SKL	*Sveriges kyrkor*
ATA	Antikvarisk-topografiska arkivet
THS	*Täby hembygdsförenings skriftserie*

Kapitola 1

Úvod

Má práce si klade za cíl analyzovat na základě runových nápisů a ság činnosti člověka doby vikinské a vlastnosti, které se u něj cenily. Pokusím se interpretovat tyto prameny a přesněji a komplexněji zjistit, jací byli lidé, na jejichž počest se vztyčovaly runové kameny a psaly ságy, a čím se zabývali.

Jednou z hlavních odlišností ság a runových nápisů jakožto pramenů je doba jejich vzniku a doba, z níž pochází znění, které máme k dispozici. Runové nápisy se ryly už v době stěhování národů (400 až 550) a době vendelské (550 až 800) a jejich tradice pokračovala i po skončení doby vikinské. Pamětní nápisy doby vikinské (tedy z doby mezi lety 800 a 1060) se zachovaly v autentické podobě, jak byly vytesány v době těsně po událostech, o nichž podávají zprávu. I místně jsou runové kameny poměrně snadno zařaditelné. Většinou nebyly přemístěny, a v případě, že ano, pak ne na větší vzdálenost. Diametrálně odlišná je situace rodových a královských ság. Na rozdíl od runových nápisů byly ságy zapsány v rozmezí dvou až čtyř set let od událostí, o nichž vyprávějí, a to na Islandu. Ze ság, kterými se zabývám, je nejranější *Sága o lidech z Eyru*, která byla zapsána kolem roku 1200, jejíž děj však začíná v době záboru Islandu a končí v první třetině 11. století. Což znamená, že mezi poslední událostí a zápisem ságy je celých sto sedmdesát let orální tradice.

Otázkou je, nakolik jsou tyto zprávy relevantní. Tento problém se týká jak ság, u nichž je nutno vzít v úvahu případné změny vzniklé ústním trado-

váním a zápisem, tak runových nápisů. V případě runových nápisů je nutno zvážit, do jaké míry mohou být formulace na runových pamětních nápisech označovány za topoi, tedy pevná schémata fungující jako klišé. Přitom je nutno předpokládat, že se v obou případech jedná pouze o literární obraz a že oba typy pramenů nezobrazují skutečnost přímo, navíc každý z jiného pohledu.

Pro širší a realističtější pohled na dobu vikinskou a její hodnoty by bylo nutno sáhnout po jiných pramenech. Explicitní hodnocení skutků nacházíme ve skaldských básních složených k poctě vládcových úspěchů. Ty jsou však příliš úzce zaměřené a podávají jednostranný pohled na činy té doby: velebení slavných bitev a získané moci. Bylo by možné vycházet též z eddických písní, např. *Výroků Vysokého* a *Písně o Rígovi* (na ty se ve svém díle odvolává např. Jansson)[1] nebo z hrdinských písní. Ale např. v případě *Písně o Rígovi* není jisté, zda odráží spíše dobu vikinskou, nebo dobu pozdější, a použít ji jako pramen by bylo možné jen velmi obezřetně. Z těchto důvodů jsem se ve své práci rozhodla zaměřit se pouze na runové nápisy a ságy.

Primární literaturou, ze které budu vycházet, jsou data z databáze Rundata verze 2.5 a vydání ság Finna Jónssona. Nejprve se zaměřím na pamětní runové nápisy jakožto přímé prameny doby vikinské, které zmiňují to, co s sebou přinášelo prestiž a zdůrazňovalo tak důstojnost zemřelého. Ovšem runové nápisy v tomto ohledu ještě nebyly zkoumány jako celek. Proto bych chtěla analyzovat kompletní korpus runových nápisů na pamětních kamenech doby vikinské. Poté bych se chtěla zaměřit na ságy. Zabývat se budu čtyřmi rodovými (*Eb*, *Eg*, *Eir* a *Gísl*) a jednou královskou (*ÓHS*). Nakonec se pokusím zjistit, v čem se oba literární obrazy vikinského období shodují a vysvětlit případné odlišnosti v perspektivě, s níž se na dobu vikinskou hledí.

[1] viz Jansson, *The Runes of Sweden*, 1962, str. 114.

Kapitola 2

Runové nápisy

V následující kapitole se budu zabývat pamětními runovými nápisy, jsou totiž přímým pramenem pro studium staroseverské společnosti a kultury. Od doby svého vzniku, zřejmě bezprostředně po smrti vzpomínaného, přetrval text v nezměněné podobě (odhlédneme-li od smazání části textu nepříznivými povětrnostními podmínkami a následnou nečitelností). Přes svou úsečnost a ustálenou formu[2] obsahují značné množství informací o životě, skutcích a vlastnostech lidí doby vikinské.

Při analýze runových nápisů vycházím z předpokladu, že jejich rytí do kamene bylo natolik náročné, že se v nich neuvádějí zbytečné informace. Hodnocení zemřelého proto nemusí být nutně vyjádřeno explicitně, pro důležitost činnosti nebo vlastnosti stačí, že daná informace byla vyryta, tedy že se zmiňuje. Proto je pro mou práci dostačující rozčlenit činnosti zmiňované na runových nápisech do skupin a určit jejich četnost (oddíl 1.2.1) a dále najít adjektiva, kterými jsou mrtví označováni (oddíl 1.2.2). Nápisy týkajícími se žen se budu zabývat v samostatném oddíle (1.2.3), protože rozsah primárních pramenů k tomuto tématu je příliš malý.

Jedním z hlavních problémů interpretace runových nápisů bývá nedostatečný kontext, a mnoho pojmů tak zůstává nejednoznačných, jak je patrno například z pododstavce pojednávajícím o substantivu *bóndi*.[3] Přesto se do-

[2] Převážně formule „X vztyčil kámen na památku Y“

[3] Tento problém se netýká pouze runových nápisů, ale i ság. V případě runových nápisů je však problém markantnější, protože kontext, který by mohl význam daného slova

mnívám, že i přes případné nejasnosti v překladech označení zemřelých se lze úspěšně zabývat činnostmi, které vykonávali.

2.1 Kritéria nápisů

Nejprve bylo nutno vymezit přesné podmínky, které musí nápisy splňovat, aby byly vhodné pro analýzu činností lidí doby vikinské. Ve své práci jsem analyzovala kompletní korpus runových nápisů *Samnordisk runtextdatabas*, použila jsem verzi Rundata 2.5.[4] Prvním kritériem, podle kterého jsem korpus třídila, byl typ runového nápisu. Omezila jsem se na pamětní nápisy na kamenech; tím se vyloučily graffiti, kefli a jiné nápisy na předmětech. Dále jsem se zaměřila pouze na nápisy z doby vikinské, vypustila jsem proto nápisy z doby stěhování národu a doby vendelské a také veškeré nápisy z doby po roce 1060. Birgit Sawyer se v článku „The Erection of Rune-Stones in Viking-Age Scandinavia; the Political Background“ domnívá, že by se runové nápisy v ideálním příkladě měly analyzovat přes hranice regionů, jako celek, což se ale nedělává.[5] Proto jsme se neomezila pouze na jednu zemi nebo oblast, a pracovala jsem s celým korpusem. Prošla jsem všech 6578 nápisů databáze, z nichž je celkem na runových kamenech (ať už kompletních, či fragmentů), které jsou datovány do doby vikinské, 2856 nápisů. Nápisů, které je možno využít pro analýzy v mé práci, je však daleko méně.

Ne všechny runové nápisy totiž obsahují informace, které jsou pro téma mé práce relevantní. Runové nápisy většinou zmiňují pouze jména zadavatelů (tedy těch, kteří kámen nechali vztyčit) a mrtvého. Takovéto informace jsou označovány jako obligatorní a patří mezi ně i vztah mezi mrtvým a zadavatelem.[6] Rodinnými vztahy se však nezabývám. Jedinou výjimkou je substavtivum *bóndi*, které může znamenat „sedlák“ (tedy „majitel statku“), „pán domu“ nebo „manžel“.[7]

objasnit, je mnohem menší.

[4] http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm; přístup 3.2.2011.

[5] viz Sawyer, „Political Background“, 1991, str. 233.

[6] viz Jesch, „Still Standing in Ågersta“, 1998, 463f.

[7] U posledního jmenovaného významu se zdůrazňuje rodinný vztah, přesto nápisy se substantivem *bóndi* ze své analýzy a priori nevylučuji. Pokud však nápis obsahuje pouze

Zmínky o skutcích a vlastnostech zemřelých ovšem mezi obligatorní informace nepatří a jsou řazeny do kategorie fakultativních informací. Podle shrnutí Birgity Sawyer se jedná o zprávy zmiňující společenské postavení, tituly, cesty, vojenské úspěchy a příčinu a místo smrti zemřelého.[8] Právě takovéto fakultativní údaje jsou pro mou práci stěžejní. Analyzuji totiž přívlastky, kterými jsou mrtví označováni, zmínky o jejich skutcích a oslavované vlastnosti. Mým kritériím odpovídá celkem 603 nápisů, kterými se budu zabývat podrobněji.[9]

Ačkoliv se mezi fakultativními informacemi často objevují zprávy o přechodu ke křesťanství, problematikou christianizace se v této práci nezabývám. I když nové náboženství ovlivnilo zvyky a smýšlení, a tedy nutně i hodnocení charakterů lidí a činností, je stádium přechodu ke křesťanství pouze na základě pamětních nápisů obtížně prokazatelné. Z runových kamenů nelze vyčíst, kolik procent obyvatelstva bylo christianizováno, ani jak hluboce nová víra zakořenila. Runový kámen se buď mohl vztyčit na posvěcené půdě hřbitova, kde byl zemřelý pohřben. Nebo se runový kámen postavil na tradičním rodinném pohřebišti a nápis na něm oznamoval, že dotyčný „leží u kostela“. Dalším projevem postupující christianizace jsou formule, ve kterých zadavatel prosí Boha o ochranu duše zemřelého. Také existuje skupina sedmi nápisů z Upplandu oznamujících, že dotyčný zemřel *í hvítavandum*, tedy „v bílých šatech“, jimiž se rozumí košile, která se nosila při křtu a týden po něm. Křest tedy zemřelý musel přijmout těsně před svou smrtí.[10]

Dále ponechávám stranou formu nápisů, problematiku metra i přítomnosti skaldského básnictví v runových nápisech, zaměřuji se pouze na jejich obsahovou stránku.

---

izolované označení *bóndi*, není dostatečně konkrétní a nápisu schází kontext, který by napovídal, který z významů je primární. Takovéto nápisy pak taktéž ponechávám stranou.

[8] viz Sawyer, *Political Backgroung*, 1991, str. 234.

[9] seznam viz příloha 1.

[10] viz Jansson, *The Runes of Sweden*, 1962, str. 92-94.

2.2 Třídění

V následující podkapitole se pokusím rozdělit nápisy do podskupin. Dvěma orientačními kategoriemi jsou vlastnosti a činnosti, ale mnohé nápisy nelze přiřadit buď k jedné, nebo druhé kategorii, protože nezřídka obsahují jak adjektiva poukazující na charakterové vlastnosti zemřelých, tak i zprávy o jejich činech. Toto rozdělení tedy nelze brát paušálně, například už samotná vlastnost, že je někdo „štědrý jídlem“, totiž sama o sobě implikuje činnost „dávání“. Zprávy o činech jsou často kombinované s přívlastky charakterizujícími zemřelého.[11] I činnosti samotné nejsou zcela oddělené, v některých případech se jich v rámci jednoho nápisu zmiňuje více.[12]

Předpokládám, že existoval jasný důvod, proč byl některým činnostem přisuzován takový význam, že jsou zmiňovány v pamětních nápisech. Také se lze domnívat, že čím častěji některou činnost v korpusu nápisů nacházíme, tím větší vážnost v tehdejší společnosti měla nebo pro ni byla charakteristická.

2.2.1 Činnosti

Nejprve se zaměřím na činnosti, které jsou na pamětních nápisech vyjádřeny přímo, tedy nikoliv atributem. Dalo by se očekávat, že převažují zprávy o vikinských výpravách a bitvách, omezovat se pouze na ně by však bylo příliš zjednodušující. Pamětní nápisy zmiňují i poklidnou stránku té doby, jako například to, jak zemřelý vedl hospodářství. Proto je nutné provést detailní rozbor činností.

Existuje několik přístupů ke třídění fakultativních údajů (a zejména činností) do skupin. Jeden z nich představuje rozdělení, které ve své práci uvádí Frank Hübler. Ten mezi ně počítá cesty do ciziny, vlastnosti zemřelého, místo hospodářství, příbuzenské vztahy/dědění a dodává, že kameny informují i o bojích, příbuzných, sňatcích a vybírání daní.[13] Na druhou stranu Janssonova

[11] např. DR 1 *er varð dauðr, þá drengjar sátu um Heiðabý; en hann var stýrimaðr, drengr harða góðr* („padl, když válečníci obléhali Hedeby; a byl to kormidelník, velmi udatný válečník.“)

[12] např. Sö 163, U 614, DR 3.

[13] viz Hübler, *Schwedische Runendichtung der Wikingerzeit*, 1996, str. 78f.

kniha *The Runes of Sweden* je rozdělena na kapitoly o vikinských výpravách na západ a na východ, o bitvách a dále o poklidném životě doma. Janssonovo řešení je systematičtější, proto jsem se rozhodla pro zařazení činností do skupin použít jeho dělení, dospěla jsem totiž k závěru, že je nejpřehlednější a nejkonzistentnější. Některé činnosti ale rozlišuji podrobněji.

Při celkovém pohledu na runové nápisy vyvstává problém, jak by měly být interpretovány. Názory na to, co bylo hlavním smyslem pamětních kamenů a co přesně měly oslavovat, se různí. Jansson chápe runové kameny jako „památníky vikinských výprav“ a výraz „lásky k dobrodružstvím a odvážným hrdinským činům navzdory větru a dešti.“[14] Sawyer naopak poukazuje na to, že „většina památníků byla vztyčena na památku lidí, kteří žili a zemřeli doma“[15] a také tvrdí, že je s podivem, že se runové kameny stavějí v tak veliké míře až koncem vikinského období.[16] Sawyer proto hledá jiné vysvětlení pro vznik pamětních nápisů: podle jejího názoru byly příčinou politické změny, konkrétně centralizace královské moci a christianizace.[17] Kameny tak nechávali postavit příslušníci královské správy (*þegn*) za členy své rodiny. Ovšem Martin Syrett ve svém článku „Drengs and Thegns Again“ dokazuje, že spojitost mezi runovými nápisy a královskou správou není jednoznačná.[18] Ať už se však přikloníme k tomu či onomu pojetí runových nápisů, zůstává nesporným faktem, že nápisy z vikinského období nutně musí o své době vypovídat a že v nich vikinské výpravy zmiňovány jsou.

2.2.1.1 Cesty na východ

V obecném povědomí jsou aktivity Severanů prakticky totožné s loupežnými výpravami, podobně i Jansson spatřuje těžiště pamětních nápisů právě v oslavování výprav do západní Evropy a východních oblastí. Nejprve se zabývá obchodními a loupežnými cestami, jejichž cílem byly východní oblasti, především východní Středomoří, Pobaltí a oblasti dnešního Finska a Ruska.

[14] viz Jansson, *The Runes of Sweden*, 1962, str. 18.
[15] viz Sawyer, „Political Background“, 1991, str. 233.
[16] ibid., str. 235.
[17] ibid., str. 237. a Sawyer, „Legal History“, 1998, str. 768.
[18] srov. Syrett, „Drengs and Thegns Again“, 1998 – 2001, str. 256, 267.

Dohromady o cestách na východ podává zprávu 94 pamětních nápisů,[19] což je téměř šestina všech nápisů, kterými se zabývám, a nejrozsáhlejší skupina runových nápisů vůbec.

Významnou podskupinu zpráv o cestách na východ tvoří tzv. Ingvarovy kameny, tedy 27 nápisů, které připomínají nezdařenou výpravu Ingvara Zcestovalého do oblasti Kaspického moře, která je známá i ze *Ságy o Ingvaru Zcestovalém.*[20] V rámci Ingvarových kamenů jsou líčeny hrdinské skutky zemřelých a je vyzdvihována jejich odvaha, jak je tomu v případě Sö 179, kde muži *fóru drengila* („jeli statečně“). Obvyklá je také chvála jejich námořnické zručnosti, konkrétní podoby frází znějí *stýrði skipi* („řídil loď“) (U 778) a *kunni vel knerri stýra* („uměl dobře řídit loď“) (U 654).

Dále do této kategorie patří zmínky o „cestě na východ“ (*austr, austrvegi*). Je to druhá nejčastější forma nápisů oslavujících cesty východním směrem, vyskytuje se 24krát.[21] Lze se setkat i s odlišnou, konkrétnější formulací, ve které se mluví o cestách „v Řecku“ (*í Grikkjum*),[22] což je případ celkem 23 nápisů,[23] dalších 20 nápisů zmiňuje kromě cest i jiné aktivity nebo popisy vlastností.[24]

Z nápisů vyplývá, že se cesty na západ a na východ navzájem nevylučovaly, jak je patrné například z nápisu U 504, který ve fakultativní části formule udává, že se zemřelý účastnil výprav na západ i na východ. A podle Vg 197 se jeden ze dvou zemřelých, které kámen oslavuje, plavil na západ a druhý na východ. Jeden z Ingvarových kamenů (Sö 173) byl vztyčen na paměť muže, který „byl daleko na západě“ a nakonec padl s Ingvarem na

[19] Přičemž většina z nich pochází ze Švédska, pouze jeden z nich z Dánska a jeden z Norska.

[20] Ög 145, Ög 155, Sö 9, Sö 96, Sö 105, Sö 107, Sö 108, Sö 131, Sö 173, Sö 179, Sö 254, Sö 277, Sö 279, Sö 281, Sö 287, Sö 320, Sö 335, U 439, U 644, U 654, U 661, U 778, U 837, U 1143, U Fv1992;157, Vs 19, M 4.

[21] Ög 8, Ög 30, Sö 34, Sö 65, Sö 92, Sö 121, Sö 126, Sö 148, Sö 216, Sö 338, Sö Fv1954;20, Sö Fv1954;22, Sm 46, Vg 135, Vg 184, U 153, U 154, U 283, U 366, U 636, U 898, Vs 1, Vs Fv1988;36, DR 108.

[22] Pojem „Řecko“ však označoval celou oblast Středomoří, nikoliv pouze Hellas.

[23] Ög 94, Sö 82, Sö 85, Sö 163, Sö 165, Sö 354, Sö 170, Vg 178, U 73, U 104, U 136, U 140, U 201, U 270, U 358, U 374, U 431, U 446, U 540, U 792, U 922, U 1016, U 1087.

[24] Ög 81, U 518, Sö 171, U 687, G 220, Sö 198, U 346, U 533, Vg 181, G 135, Sö 39, U 611, U 698, U 582, Gs 13, U 133, U 141, N 62.

východě.

V souvislosti s výpravami na východ dále nalézáme slovní spojení *gulli skifti* („směňoval zlato“) (Sö 165), které odkazuje k obchodním aktivitám. Nejobvyklejšími výrazy jsou ovšem ty, které dokreslují samotnou cestu, např. *stýrimaðr* („kormidelník“), *fór hæfila* („zdatně jel“) (U 792) nebo již zmiňované *kunni vel knerri stýra* („uměl dobře řídit loď“) (U 654).

Cesty na východ jsou nejčastěji zmiňovanou činností v celém runovém korpusu, která zřejmě byla vážená a velmi obvyklá a objevovala se ve spojení s obchodními aktivitami.

2.2.1.2 Cesty na západ

Dalším předmětem epitafů jsou cesty, které zemřelý podnikl na západ, v tomto případě se jednalo o výpravy na Britské ostrovy, do Francie, Fríska a Španělska. O cestách na západ pojednává celkem 50 nápisů (z nichž tři jsou dánské a jeden norský, ostatní pocházejí ze Švédska), je jich tedy dvakrát méně než těch, které podávají zprávu o cestách na východ.

Celkem 30 nápisů se explicitně vyjadřuje o cestě do Anglie (*England*), jeden z nich je dánský a jeden norský, 28 připadá na švédské.[25] Dalších 17 nápisů připomíná cesty „na západ“ (*vestr*, *vestarla*) a z Dánska z nich pocházejí dva.[26] O třech zbývajících (Vg 197, U 504 a Sö 173), které kombinují plavby na západ a na východ, byla řeč již dříve.[27]

Jansson v souvislosti s plavbami na západ zmiňuje takzvané vybírání daní v Anglii. Tyto „daně“ jsou označovány výrazem *gjald* a ve skutečnosti se jedná o formu výpalného, kterou dokládají nápisy U 344, U 241, U 194 a Sö 166. Lze si také všimnout, že *gjald* nebyl vymáhán pouze na Britských ostrovech, nápis U 614 zmiňuje, že muži „vybírali daně na Gotlandu“ (*gjald tóku á Gotlandi*). Je důležité si uvědomit, jaká byla motivace pro to, aby na bylo runovém kameni vytesáno, že zemřelý *hafði gjald tekit* („vybíral gjald“).

[25] Ög 104, Ög Fv1950;341, Sö 46, Sö 160, Sö 207, Sm 5, Sm 27, Sm 29, Sm 77, Vg 20, Vg 187, U 616, U 812, Vs 5, Vs 9, Vs 18, DR 6, Sö 55, Sö 83, Sö 166, Sm 101, Sm 104, U 194, U 241, U 344, U 539, U 1181, N 184, Gs 8, DR 337.

[26] Ög 68, Ög 83, Ög Fv1970;310, Sö 14, Sö 53, Sö 62, Sö 106, Sö 137, Sö 159, Sö 164, Sö 260, Sö 319, Sm 51, Vg 61, G 370, DR 3, DR 266.

[27] viz podkapitola 2.2.1.1.

Nápis má nepochybně vyvolávat představu bohaté kořisti, kterou si dotyčný přivezl, a společenského uznání a postavení, které mu přineslo. Úlf z Borresty, na jehož počest byl zhotoven U 344, byl zcela jistě významnou a vysoce váženou osobou, neboť se o něm dozvídáme, že *gjald* v Anglii vybral dokonce třikrát. V případě cest na západ figurují v textech zprávy o vybírání daní (gjaldu), nikoliv však o obchodu. Ten je explicitně vyjádřen pouze v nápisech pojednávajících o plavbách na východ. Nabízí se tedy závěr, že při cestách na západ dominovala agresivnější, válečná forma získávání majetku, zatímco východní plavby byly spíše obchodního charakteru. Zůstává však otázkou, nakolik je to prokazatelné a zda se nejedná pouze o výběrový efekt, tedy jestli se nám nezachovala pouze nereprezentativní část runových nápisů.

Celkem máme více zpráv o cestách na východ než o těch na západ. Porovnáme-li počet dánských a norských nápisů pro oba případy, zjistíme, že o výpravách na východ se zmiňuje jeden dánský a jeden norský nápis, zatímco o plavbách na západ tři dánské a jeden norský. Je však nutno uvážit celkový poměr mezi švédskými, dánskými a norskými nápisy. V mém korpusu je pouze devět norských, 89 dánských a celý zbytek, tedy 505, švédských nápisů. Je zřejmé, že Dánové a Norové jezdili na západ častěji než Švédové, což odpovídá geografické poloze těchto zemí. Výpravy směrem na západ musely být, podobně jako ty s východním cílem, vážené a časté. Četnosti těchto dvou typů cest však naznačují, že obvyklejší byly výpravy na východ.

2.2.1.3 Ostatní cesty

Narozdíl od Janssona jsem vyčlenila ještě další podskupinu cest, existuje totiž 19 nápisů, které zmiňují cesty po Severu nebo na místa, která nejsou blíže určená nebo určitelná.[28]

Seveřané se, jak je zřejmé i z pamětních nápisů, neplavili pouze do vzdálených končin, podnikali loupežné výpravy také v rámci Skandinávie. O takovýchto plavbách podává zprávu 11 nápisů, z nichž je pět švédských, pět dánských a jeden norský. Například DR 334 a U 1016 byly vztyčeny na paměť mužů, kteří byli *norðr dauðr í víkingu* („zabiti na severu při vikin-

[28] O neidentifikovatelných cílech či koncích cest se mluví v případech nápisů U 170, U 925 a Nä 15.

ské výpravě“), dalších šest kamenů popisuje úmrtí na Gotlandu,[29] N 239 *á Danmǫrku* („v Dánsku“), zatímci muž z DR 117 byl *dauðr í Eyrasundi* („zabit v Øresundu“) a muž z DR 216 *varð dauðr í Svíþjóðu, fyrstr í Friggis liði þá allir víkingar* („zabit ve Švédsku, první ve Friggiho družině, po něm všichni vikingové“).

Dále existuje několik nápisů, které nespecifikují cíl výpravy, je jich však zanedbatelně málo, konkrétně pět. Jedním možným vysvětlením pro takto nízký počet je, že bylo velmi důležité, kam se zemřelý vydal nebo kam jezdíval, a proto je naopak četnost nápisů s místním určením tak vysoká. Naopak je však možné nízké zastoupení neurčitých nápisů interpretovat tak, že detaily, které současníci znali a mezi něž patřil tedy i cíl cesty zemřelého, nebyly uváděny, protože nikdo necítil potřebu je zvlášť zmiňovat. V tom případě by ale o lidech, kteří se účastnili vikinských výprav, podávaly zprávu lakonickými nápisy, které žádné výpravy nezmiňují. V případě Sö 49 se dozvídáme, že zemřelý *dauðr á knerri* („zemřel na lodi“), Sm 48 *dó í ferð* („zemřel na výpravě“), Vs 22 *dauðr í fóru* („zemřel na cestách“) a Ög 111 se omezuje na konstatování, že *var með Knúti* („byl s Knutem“). Zcela nejasný je N 413, z nápisu se lze dozvědět pouze to, že dotyčný „byl ubit na místě, kde stojí tento kámen“ *(er hér var hǫggvinn er steinn sá stendr)*. V tomto případě ani není jasné, jak daleko od domova dotyčný zemřel.

Relativně časté byly tedy i vikinské výpravy uvnitř Skandinávie, ačkoliv ne tolik jako výpravy na západ či na východ. Nápisy které blíže neurčují cíl cesty, jsou spíše výjimkou, což by dokazovalo prestiž, kterou daleké cesty přinášely. Stálo za to vytesat, kam se zemřelý vydal, nebo kam za svého života jezdíval. Nejvíce je zpráv o cestách na východ, dvakrát méně jich je na západ a čtyřikrát méně je cest na sever nebo neurčitých.

2.2.1.4 Severní bitvy

Poslední, třetí skupinu tvoří podle Janssonova dělení „severní bitvy“. Do této zvlášť vyčleněné kategorie patří nápisy, které explicitně zmiňují bitvy. I když je nanejvýš pravděpodobné, že v bitvě padli i mnozí, o nichž se pouze konsta-

[29] Sö 47, Sö 174, U 527, U 614, DR 220, DR 259.

tuje, že *varð dauðr* („zemřeli“) na cestě, nebo že „odjeli na výpravu“. Nicméně nápisy o slavných severních bitvách mají zvláštní status. U společnosti válečníků není zdůrazňování hrdinské smrti překvapivého.

Jedna se zmiňovaných bitev byla svedena mezi Erikem Vítězným a Styrbjǫrnem u Uppsaly, respektive na Fyriských pláních a zmiňují ji Vg 119, DR 279, DR 295 a Ög 81, další slavná bitva se odehrála u Hedeby v Sö 16, U 1048 a DR 3. Pokud se už bitva zmiňuje, obsahuje nápis více detailů a oslavuje statečnost a odhodlání zemřelého, ukázkovým příkladem je slavný nápis DR 279, který vzpomíná Ásbjǫrna, jenž „neuprchl od Uppsaly, a bil se, dokud zbraně měl“ (*sá flóði eigi at Uppsǫlum, en vá með hann vápn hafði*). Podobně vyznívají i další pamětní nápisy, například: *dauðr þá konungar bǫrdusk* DR 66 („padl, když se králové bili“), *dauðr í orrostu, er barðust konungar* Vg 40 („padl v bitvě, v níž bojovali králové“), *í orrǫstu at Útlengju* („v bitvě tam, kde je Útlengja“) DR 380, *í Kalmarna sundum, fóru af Skáney* („v Kalmarském průlivu, když jeli ze Skåne“) Sö 333, či *Hann drápu norrmenn á knerri Ásbjarnar* („zabili ho Norové na Ásbjǫrnově lodi“) U 258.

Bitvy a menší odbrojená střetnutí musely tvořit nedílnou součást vikinských výprav. Skutečnost, že se někdo nevrátil domů, protože padl, se výslovně zmiňuje jen ve zlomku nápisů. Proto musí být implicitně obsažena va zprávách o cestách (že někdo někam jel, odpovídá v některých případech oznámení, že se nevrátil, jak je tomu v případě Ingvarových kamenů. Ty se sice týkají východních cest, jsou ovšem zobecnitelné i pro bitvy na severu Evropy).

2.2.1.5 Obchod a *víking*

Z komlexního pohledu můžeme vymezit různé formy a cíle cest. Jacqueline Simpson v knize *Everyday Life in the Viking Age* vypočítává druhy plaveb, které Severané podnikali, jednalo se o „cesty za obchodem, pirátství, nájezdy na pobřeží a dlouhé cesty kolonistů.“[30] Je však obtížné oddělit *víking* (tedy vikinskou výpravu), jejímž cílem bylo vyplenění určitého území, od výpravy za obchodem, protože plavby mívaly smíšený charakter. Na válečný aspekt

[30] viz Simpson, *Everyday Life*, 1967, str. 74.

plaveb se usuzuje se zmínek o násilné smrti zemřelého. V případě, že nápisy zmiňují cestu, neznamená to nutně, že dotyčný na výpravě padl. Jednalo se i o označení, které mělo vyzdvihnout skutečnost, že se zemřelý nějaké cesty zúčastnil. Toto explicitně vyjadřuje nápis U 1016, v němž se říká, že dotyčný byl v Řecku a zemřel doma.[31] Na základě nápisů o cestách je prakticky nemožné určit, kdo zahynul v boji. Také z tohoto důvodu je rozdělení činností na „cesty“, „obchod“ a „boje“ značně zjednodušující, přesto mají tyto kategorie své opodstatnění, neboť tak vynikne intenzita, se kterou je na konkrétní aktivitu kladen důraz.

Cesty představují 62 % všech činností zmiňovaných v runovém korpusu. Pokud by se činnosti spadající do kategorií „cesty“, „boje“ a „obchod“ považovaly za jednu skupinu, tvořily by přibližně 70 % činností. Význam, který měly pro vikinskou společnost námořní výpravy, dokládá nejen samotný počet nápisů, které je zmiňují, ale i doplňující informace, které plavby a jejich účastníky blíže charakterizují. Těchto 28 nápisů uvádí detaily o plavbách a lodích a zdůrazňuje hrdinství, majetek a postavení zemřelého. Oslavné formule mívají podobu, s níž se setkáváme na Sö 164, zemřelý *stóð drengila í stafn skipi* („hrdinně stál na přídi lodi“[32]) nebo na Sö 179 *þeir fóru drengila fjarri at gulli ok austarla erni gáfu, dóu sunnarla á Serklandi“* („odvážně se vydali do dáli za zlatem a na východě krmili orly. Zemřeli na jihu v Serklandu“) a Sö 198 *oft siglt ... dýrum knerri* („často se plavil ... na drahé lodi“). Na vlatnictví se zaměřuje např. DR 68, zemřelý *átti skip* („měl loď“), v případě U 348 dokonce *átti skiplið* „měl loď s posádkou“. Schopnosti zemřelého oslavují U 439 a U 778 *stýrði skipi* („řídil loď“), U 1016 *stýrði knerri* („řídil loď“) a U 654 *kunnu vel knerri stýra* („uměli dobře řídit loď“). V tomto diskurzu se používají pro zemřelého specifické výrazy, je označován jako *skipari* („námořník“),[33] nebo *stýrimaðr* („kormidelník“).[34] Ve spojitosti s plavbami

[31] *Ljótr stýrimaðr rétti stein þenna eptir sonu sína. Sá hét Áki, sem's úti fórst. Stýrði /k/nerri, kvam hann Grikkhafnir, heima dó...* („Kormidelník Ljót postavil tento kámen na památku svého syna, jenž se jmenoval Áki a odjel pryč. Řídil loď, přijel z řeckého moře, doma zemřel...“).

[32] To znamená, že byl *stafnbúi*, měl za úkol stát při obraně lodi na nejohroženějším místě na přídi, kde se soustředil největší nápor.

[33] Sö 335, Sö 171, Sm 42, DR 81, DR 218, DR 275.

[34] U 922, Sö 72, Sö 161, U 1011, U Fv1976;104, DR 1.

se také často uvádí příčina smrti, v deseti nápisech se o zemřelém píše, že *druknaði* („utopil se“),[35] zatímco Bysja z nápisu Sö 49 *varð dauðr á knerri* („zemřel na lodi“), což může znamenat smrt v námořní bitvě nebo obecně na cestě. Plavby ve všech podobách měly tedy enormní význam.

Důležitým aspektem cest, nepočítáme-li boje a *víking*, byly, jak již bylo řečeno, plavby za obchodem. Zmínky o obchodování nacházíme v sedmi nápisech o cestách. Popisují se slovním spojením *gulli skifti* („směňoval zlato“) Sö 163 a Sö 165. Zemřelý také mohl být označován jako *gildi* (Ög MÖLM1960;230 a U 379) („druh z gildy“) nebo *„félagi“* (obchodní společník) (DR 262, DR 127, Vg 112,). Přestože se obchodní aktivity nezmiňují tak často jako ozbrojená střetnutí, vyskytují se zprávy o obchodu ne zcela ojediněle. To by opět poukazovalo na důležitost obchodování, jednalo se o jeden ze způsobů, jak si obstarat majetek. Zpravidla se však obchod zmiňuje pouze ve spojitosti s cestou na východ. Druhým způsobem, jakým bylo možno v dalekých krajích získat poziční statky, bylo již zmíněné vybírání gjaldu, který se naopak objevuje pouze u cest na západ. Účel obou těchto aktivit – zisk – byl prakticky stejný, lišil se však způsob, jímž se ho dosahovalo.

2.2.1.6 Usedlý život

Potud nápisy na památku vikinských výprav a slavných bitev, analýza korpusu však ještě není kompletní, stále zbývá necelých 30 % materiálu, přičemž největší část je věnována tomu, kde a jak zemřelý hospodařil. V názvu své práce jsem použila text z runového kamene Ög 94, který zní: *Ásgauta/Áskatla ok Guðmundr þau reistu kuml þetta eptir O[ddl]aug(?), er bjó í Haðistǫðum. Hann var bóndi góðr, dauðr í Grikkjum(?).* Kámen tedy stojí na památku Oddlauga, „jenž hospodařil na Haðistaðech. Byl dobrý sedlák, zemřel v Řecku.“ Je to ukázkový příklad toho, se že hospodaření a cesty navzájem nevylučovaly. Potvrzuje názor Jacqueline Simpson, že: „život obchodníka nebo nájezdníka mohl vést i uznávaný sedlák, který hospodařil na vlastním dvorci.“[36] Na výpravu se mohl vydat zjara, vrátil se během léta, aby dohlédl na žně a porážení dobytka, a do začátku zimy byl opět na cestách. Mezitím na statek dohlížela

[35] Sö 39, Sö 83, Sö 318, Vg 174, U 27, U 214, U 455, DR 190, DR 379, Gs 7.
[36] viz Simpson, *Everyday Life*, 1967, str. 73.

jeho manželka.

Nápisů pojednávajících o tom, kde zemřelý hospodařil (a tedy zmiňující to, že vůbec hospodářství vedl), je 48,[37] tedy přibližně tolik, kolik je nápisů věnujících se cestám na západ. Kromě dvou výjimek (Ög 60 a Sö 367) je v nich zemřelý zpravidla označován jako *bóndi*, tedy „sedlák."[38] Uživit se a zajistit dostatek jídla na zimu bylo v době vikinské problémem zásadního významu, hospodaření proto mělo své místo i v pamětních nápisech, zejména pokud zemřelý vedl své hospodářství dobře. Runové kameny ovšem měly i majetkově-právní aspekt a dokládaly vlastnictví usedlosti. Při interpretaci nápisů zmiňujících hospodaření se tedy musí zohlednit i důraz, který je kladen na lokalizaci samotnou, nikoliv pouze na fakt hospodaření.

Z činností, které ještě nebyly zmíněny, zbývá doplnit informace o nápisech týkajících se sněmovišť a pomsty. Nejprve shrnu problematiku vztahu runových kamenů a sněmovišť. Místa, kde se konaly sněmy, měla v době vikinské zvláštní význam, protože byla pravidelně navštěvována velkým množstvím lidí, a tak se kamenu dostávalo náležité pozornosti. Lydia Klos, která se ve své práci zabývá tím, kde přesně se kameny vztyčovaly, udává, že v úvahu připadaly lokality v blízkosti hrobů, cest, kostelů a sněmovišť a na hranicích pozemků.[39] Přesto jsou sněmy zmíněné pouze na čtyřech nápisech. Je sporné, zda proto, že bylo zbytečné vytesávat očividnou skutečnost, že kámen stojí na sněmovišti, nebo protože přeci jen nebylo tak běžné tam kámen vztyčovat. Explicitně se stavba kamene na místě sněmu zmiňuje na třech kamenech: Sö 137, U 225 a 212, přičemž poslední dva jmenované pojednávají o zřízení nového sněmoviště. U 212 nechal vztyčit „Jarlabanki ještě za svého života." Nepochybně to byl z jeho strany mocenský tah, jímž chtěl posílit svůj vliv, a zároveň nechal zvěčnit své jméno na runový kámen.

Vikinská společnost je známá tím, s jakou intenzitou v ní fungovala krevní msta. Kromě kamene v Röku, o němž se přesně neví, jak by se měl interpreto-

[37] Ög 60, Ög 82, Ög 132, Ög 198, Sö 84, Sö 195, Sö 208, Sö 214, Sö 312, Sö 367, U 57, U 114, U 127, U 164, U 165, U 203, U 209, U 212, U 258, U 261, U 331, U 336, U 338, U 355, U 382, U 508, U 649B, U 707, U 729, U 744, U 755, U 809, U 887, U 932, U 999. Öl 37 a Sö 145, Sö 213, U 130, U 160, U 348, U 805, Vs 24, Hs 6, Hs 14, G 111, G 203, DR 280.

[38] Sö 195, Sö 208, U 57, U 999, U 114, U 331, U 744, Öl 37, Sö 213.

[39] viz Klos, *Runensteine in Schweden*, 2009, str. 15-22, 340-343.

vat, se však v korpusu runových nápisů zmiňuje pomsta pouze jednou. Přitom krevní msta byla jedním z vůdčích principů, kterými se vikinská společnost řídla. Jediným dokladem o pomstě, který máme z pamětních nápisů, je nápis Öl 37, podle něhož „Geirvé nechala postavit na paměť svého manžela tento pomník. Féar-Un Ólaf pomstil na Muhumaa(?)...“ (*Geirvé lét at bónda sinn hérsug kuml þessi. Féar-Un Ólafr hefndi at Muhumaa(?).*) Jediným možným vysvětlením pro tak nízké zastoupení jedné z charakteristik vikinské společnosti je, že se jednalo o natolik samozřejmou morální povinnost, že by pověst zemřelého nikterak nevzrostla tím, že by se pomsta, kterou vykonal, oslavovala.

2.2.2 Atributy

Jak již bylo řečeno, nemusí být na pamětních nápisech činnosti vždy vyjádřeny přímo. Popsané vlastnosti implikují určitý typ jednání, a proto nemohu nechat stranou ani vlastnosti zemřelých, které runové kameny zmiňují. Jedná se o případy, kdy je zemřelému přisouzena určitá vlastnost, atribut vyjádřený adjektivem, jako například *góðr* („dobrý, vznešený“), *nýtr* („schopný“), nebo *matar góðr* („štědrý jídlem“, „pohostinný“), či substantivem, jako např. *drengskapr* („statečnost“). Do této kategorie spadají jak jednodušší nápisy, v nichž se zmiňují pouze jména zadavatele a zemřelého, jemuž je přisouzen atribut,[40] tak i takové nápisy, které podávají zprávu o činech zemřelého a zároveň chválí jeho povahové vlastnosti.[41]

V případě atributů je zásadním problémem nedostatečný kontext. Při určování významu substantiv a hledání jejich ekvivalentů vychází Hans Kuhn[42] z paralel se skaldskou poezií. Je možné se také spolehnout na paralely v jiných jazycích, vycházející např. z reálií Anglie za vlády Knuta Mocného (jak činí

[40] jako je tomu v případě nápisu DR 262: „Ásbjǫrn vztyčil tento kámen na paměť Dverga, svého obchodního společníka, dobrého válečníka“. (*Ásbjǫrn reisti stein þenna eptir Dverg, félaga sinn, dreng góðan.*)

[41] např. Sö 320: „Geirhvat a Qnund a Ótam [nechali] postavit kámen na paměť Bjórsteina, svého bratra, který byl na východě s Ingvarem, statečného bojovníka, Lífeyina syna.“ (*Geirhvatr ok Qnundr ok Ótamr [létu] rétta stein at Bjórstein, bróður sinn, sá var austr með Ingvari, dreng snjallan, son Lífeyjar.*)

[42] viz Syrett, „Drengs and Thegns Again“, 1998 – 2001, str. 260f.

Aakjær[43] a Moltke[44]), argumenty z cizího prostředí však nemusí být prokazatelné. Skutečnost, že bylo slovo přejato, neimplikuje stejnou sociální situaci a význam pojmu. Atributy je tedy nutné interpretovat společně se substantivem, které rozvíjejí. Význam sporných substantiv se totiž určuje pomocí kontextu a důležitým faktorem je právě použití adjektiv, respektive adverbií. Podobně i adjektiva a adverbia jsou interpretována na základě substantiv.

Než se budu moci zaměřit na přídavná jména, bude nutno alespoň částečně ujasnit, co znamenají substantiva, se kterými kookurují. Podrobněji se budu věnovat jen třem nejfrekventovanějším substantivům, která označují zemřelé, tedy *bóndi*, *drengr* a *þegn*. Přestože jsou to klíčové a často se vyskytující výrazy, stále není jisté, jaký byl jejich přesný význam.

2.2.2.1 *Bóndi*

Prvním sporným substantivem je slovo *bóndi*, které se tradičně interpretuje jako „svobodný sedlák“ a označovalo nezávisle hospodařícího majitele polností, který nebyl povinován službou žádnému pánu. Jak již ale bylo zmíněno, je interpretace tohoto výrazu poměrně problematická, protože je mnohoznačný, jeho třemi jeho základními významy jsou „manžel“, „svobodný sedlák“ a „pán domu“. Slovo *bóndi* je odvozené od slovesa *búa* („bydlet“, „hospodařit“), jehož význam konotuje. Nejednalo se však o „sedláky“ v dnešním slova smyslu, význam neodpovídá ani středověkému pojmu sedláka,[45] nebylo to samostatné povolání a majitelé dvorců na poli nepracovali.

Tento klasický význam výrazu *bóndi* (tedy „sedlák“) se ve svém článku „Runische Zeugnisse zu ‘Bauer‘“ snaží zpochybnit Klaus Düwel. Podle něj je „sedlák“, který by obdělával půdu, v runovém korpusu neprokazatelný.[46] Skutečně neexistuje jediný nápis, v němž se explicitně píše, že by zemřelý „obdělával půdu“, „mýtil lesy“ nebo „vyjížděl na moře lovit ryby.“ Ovšem je nutno vzít v potaz stručnou formu runových nápisů, výčty jednotlivých činností by pro runové kameny byly zbytečně zdlouhavé.

[43] ibid., str. 245.
[44] viz Moltke, *Runes and their Origin*, 1985, str. 288.
[45] viz Beck, „Bonde“, 1978, str. 216.
[46] viz Düwel, „Runische Zeugnisse“, 1974, str. 189.

Prokazatelnějším argumentem jsou dle mého názoru zprávy o skutečném fungování hospodářství a jeho správě. Simpson poznamenává, že: „Práce na statku se [na Islandu] účastnili všichni. Je možné, že v původní skandinávské domovině přenechávali bohatí majitelé statků manuální práci otrokům a sluhům.“[47] Poměry na Islandu a na Skandinávském poloostrově pravděpodobně vskutku byly odlišné. Na Islandu pracovali všichni (byla to jediná možnost, jak zajistit dostatečnou úrodu), zatímco epizoda v *Sáze o svatém Olafu*, odehrávající se v Norsku, vypráví o tom, jak nevlastní otec krále Olafa Haraldssona Sigurd Sýr chodí na pole se služebnictvem a osobně na ně dohlíží. Jeho manželka ho však kárá, že je to nepatřičné chování a nehodí se k jeho postavení.[48] Karl Weinhold[49] ve svém rozboru každodenního života vikinského období také tvrdí, že bohatý majitel hospodářství na práci na statku pouze dohlížel, a přitom Weinholdova práce z velké části vychází z islandských pramenů a jeho práce tedy popisuje islandské prostředí.[50] V kontinentální Skandinávii, a v některých případech i na Islandu, tedy zřejmě nebylo běžné, aby se zámožní sedláci do zemědělských prací aktivně zapojovaji. Slovo sedlák by se tedy mělo chápat spíše ve smyslu majitel statku, než jako muž obdělávající půdu.

Kontexty, ve kterých se výraz *bóndi* vyskytuje v runových nápisech, odpovídají jeho slovníkové definici, kterou uvádí Fritzner: 1) někdo, kdo žije usedlým životem a vede vlastní hospodářství; 2) pán domu; 3) manžel; 4) svobodný člověk (nikoliv otrok); 5) *heraðsmaðr* („ten, kdo bydlí na venkově“). v protikladu ke *kaupangsmaðr* („obyvatel města“).[51]

Označení *bóndi* se objevuje v nápisech o hospodaření (viz předcházející

[47] viz Simpson, *Everyday Life*, 1967, str. 57f.

[48] viz *ÓHS* xxxiii, xxxiv.

[49] K Weinholdovu dílu je sice nutno přistupovat s rezervou, neboť je prodchnuto idealizmem německého romantismu a, jak podotýká Klaus Böldl, byly Weinholdovy metody překonány již koncem 19. století (viz Böldl, *Zur romantischen Antropologie*, 2005, str. 104.) a zaměňoval reálný život s jeho literárním obrazem (ibid., str. 106.). Přesto Weinhold uvádí mnoho detailů, přistupuje ke všem stránkám života doby vikinské systematicky a poukazuje při tom na některá zásadní, leč mnohdy opomíjená fakta dokreslující realitu tehdejšího života. Důležité je, že zdůrazňuje, že řemeslníci netvořili zvláštní skupinou obyvatelstva, která se živí výrobou předmětů. Každá domácnost měla být soběstačná (viz Weinhold, *Altnordisches Leben*, 1977, str. 97f.).

[50] viz Weinhold, *Altnordisches Leben*, 1977, str. 58.

[51] viz Fritzner, *Ordbog*, 1891, str. 167f.

oddíl 2.2.1), které odkazují k usedlému životu. Také již byla řeč o tom, že se „sedláci“ běžně účastnili kořistných i obchodních výprav. Zaměříme-li se však na Ingvarovy kameny (které představují specifickou podskupinu), zjistíme, že se dvakrát zmiňuje *drengr* („válečník“) a jednou adverbium *drengila* („statečně“). Pouze v jednom případě se objevuje výraz *bóndi*, navíc ve významu „manžel“, jedná se o Sö 96: *[s/]tein þenna at Begli, fǫdur sinn, bónda Sœaefu. Hann var fa[rinn/...* („[vztyčili] tento kámen na památku Begliho, svého otce, Sæaefina manžela. On jel...“). Syntagma *bóndi* + genitiv ženského jména představuje další časté použití slova *bóndi* v runovém korpusu a primárně znamená „manžel“. Kromě Ingvarových kamenů platí, že vikinské výpravy sice nebyly výlučně doménou sedláků, ale *bóndi* (ať už ve významu ženatý muž či sedlák) z nich nebyli a priori vyloučeni.

Podle dokladů runových nápisů je nezpochybnitelné, že slovo *bóndi* samo o sobě nese význam „svobodný muž“ a je tedy protikladem „otroka“, protože zemřelý nikomu nesloužil. Dále je zřejmé, že pokud se vyskytuje spolu se zájemnem *sinn* („svůj“), nebo s genitivem ženského jména, získává navíc význam „manžel“ nebo „pán domu“. Sedlák by se nadto měl chápat i jako ten, komu právně náleží statek či dvorec. Poté záleží na jeho společenském postavení a okolních podmínkách, jestli se sám zabýval prací na hospodářství, nebo byl dostatečně zámožný, aby veškerou práci zastali čeledíni, neboť i mezi svobodnými muži existovaly majetkové rozdíly. Přesto není důvod zavrhovat slovo „sedlák“ jen proto, že má v dnešní době jiné konotace.

2.2.2.2 Ve službách krále

Další problematický okruh tvoří nápisy označující mrtvého jako *drengr* nebo *þegn*. Předpokládá se, že jejich existence byla spojena s centralizovanou královskou mocí, a že tato označení byla specifickými tituly. Tuto interpretaci zavedl Svend Aakjær, který z dánských runových nápisů odvodil, že *drengr* a *þegn* byli příslušníci zvláštní společenské vrstvy (původně se jednalo o vojenskou službu, později slovo začalo označovat vlastníka půdy ve funkci králova správce a zástupce).[52] Jeho tezi zastávají i Erik Moltke společně s Birgit Sa-

[52] viz Syrett, „Drengs and Thegns Again“, 1998 – 2001, str. 245.

wyerovou. Moltke, zabývající se dánskými nápisy, je považuje za vojenské hodnosti a označení pro královy správce a Birgit Sawyer, která se zaměřuje na švédské i dánské nápisy, je s ním v tomto zajedno.[53] I jejich interpretaci se však pokoušejí někteří badatelé vyvrátit. Panuje však alespoň shoda v tom, že *drengr* bývá mladší a svobodný muž, zatímco *þegn* znamená usedlý a starší muž.[54]

Jedním z badatelů, kteří vyvracejí tento výklad zastávaný *drengr* a *þegn* jako mužů ve službách krále, je Martin Syrett. Ten se domnívá, že neexistují důkazy pro to, že *þegn* znamenalo více než „svobodný člověk" či „vlastník půdy" a svou úvahu uzavírá: „někteří z þegnů mohli sloužit severským králům, ne však nutně všichni, a toto označení se pravděpodobně používalo i v širším významu."[55] Slovo tedy podle něj neoznačovalo funkci jako takovou, nýbrž muže určitého postavení a vážnosti, a použití výrazů *þegn* a *drengr* tedy údajně neimplikuje síť královských správců, jak si myslí Birgit Sawyer.

Realitě služby králi a výprav pod jeho vedením se ve zkratce věnuje Jacqueline Simpson. Mladí muži nejprve trávili několik let na výpravách a hromadili majetek, poté se vrátili k usedlému životu. Nebo měli možnost zůstat po zbytek života ve službě jarla či krále a bojovat za něj.[56] Pokud bychom k tomuto popisu měli přiřadit odpovídající „tituly", mohlo by se v druhém případě použít označení *drengr*. *Þegn* by odpovídal spíše prvnímu případu, neboť označuje majitele statku, který má vazbu na krále.

Pokud se opět zaměříme na významy *þegn* podle slovníků, neliší se příliš od významu „sedlák". V Cleasbyho pojetí znamená *þegn* přibližně to stejné jako *bóndi*. Zásadní rozdíl těchto označení spočívá v tom, že *þegn* slouží králi, zatímco *bóndi* je nezávislý.[57] Podle Fritznera znamená *þegn* především „svobodného muže, který slouží králi nebo jinému vysoce postavenému muži."[58]

Þegn se podle kontextu, ve kterém je tento výraz použit na runových nápisech, účastnil vikinských výprav (např. Sö 170) nebo se u něj zmiňuje,

[53] viz Sawyer, „Political Background", 1991, str. 239.
[54] viz Syrett, „Drengs and Thegns Again", 1998 – 2001, str. 250.
[55] viz ibid., str. 268.
[56] viz ibid., str. 144.
[57] viz Cleasby, *Dictionary*, 1874, str. 732.
[58] viz Firtzner, *Ordbog*, 1891, str. 1013.

že vlastnil statek a hospodařil na něm (Sö 367). Samotné texty z runových kamenů nevylučují tradiční výklad pojmů *drengr* a *þegn* jako příslušníků elitních válečnických skupin, tedy výklad Moltkeho a Sawyerové, nevyvrací však ani Syrettovy námitky proti jejich teorii, tedy že vztah mezi nimi a králem není vyjádřen explicitně.

U výrazu *drengr* je význam o něco jasnější, všechny možné výklady tohoto slova nejlépe shrnuje Fritzner: „1. muž, jaký by měl být; 2. statečný člověk; 3. obecné označení pro muže; 4. mladý svobodný muž (bez manželky a zároveň není otrok); 5. služebník.“[59] Podobně jako u slova *þegn* se tento výraz týká služby, *drengr* však zpravidla bývá svobodný a substantivum v sobě zahrnuje i význam „statečný“ a „odvážný“.

Nikoliv bez významu pro zhodnocení teorie Sawyerové je jistě i geografická distribuce použitých označení. Výraz *drengr* se objevuje na runových kamenech v Östergötlandu, Ölandu, Södermanlandu, Smålandu, Västergötlandu, Upplandu, Västmanlandu, Närke a v Dánsku, *þegn* v krajích Östergötland, Södermanland, Västergötland a v Dánsku. Ačkoliv je pravda, že se ve spojení se specifickým výrazem *harða góðr* vyskytují prakticky výhradně v Dánsku a Västergötlandu, jsou označení *drengr* a *þegn* rozšířená na větším území než pouze ve Västergötlandu a Dánsku, na něž se omezuje a zaměřuje Birgit Sawyer.

Drengr se až na jedinou výjimku objevuje ve spojení s výpravami do dalekých krajů, potažmo s bitvami.[60] Výjimkou je Ög 60, který výpravu nezmiňuje, zato se dozvídáme, kde *drengr bjó...*, tedy kde hospodařil, jedná se však o singulární případ, který nemusí dosavadní interpretaci slova *drengr* popírat. *Drengr* je proto prokazatelně označení pro muže, který se zabývá především válčením.

Než budu vyhodnocovat výskyt adjektiv a jejich použití, měla by se zmínit i některá další substantiva, která v runovém korpusu označují muže, kteří slouží králi v jeho družině nebo spravují jeho majetek. A přestože se následující výrazy neopakují často, je jich relativně vysoký počet a vyjadřují

[59] viz Fritzner, *Ordbog*, 1891, str. 2604.

[60] Ög 104, Vs 18, Sö 5, Vg 61, Sö 320, Vs 19, Vg 184, Ög 111, Sm 48, Vg 181, DR 1, DR 330, DR 380, DR 345.

různá hlediska úřadů a postavení mužů sloužících králi. Nejčastěji se vyskytuje označení *heimþegi* („muž z domácnosti“) (DR 1, DR 3, DR 154, DR 155, DR 296), dále se lze setkat se substantivy *stallari* („králův zástupce“, „králův maršál“) (Sm 76), *húskarl* („družiník“) (U 335), *landmaðr* („ten, jemuž podléhá určité území“) (DR 314, Sö 338, DR 133), *búmaðr* („dobrý hospodář“, u výrazu však není zcela jasné, zda se nevstahoval i ke královským statkům) (DR 291), *hersi* („zeman“) (Sö 136), *landbornir menn* („muži pocházející ze země“) (Sö 54) a *bryti* („předák“, „správce“) (U 11). V případě U 16 figuruje dokonce *bryti í róði Hákonar*, tedy „správce, jenž patřil do Hákonovy rady“. Bez zajímavosti není ani U 11, kde se mluví o „nejlepším ze sedláků v králově radě“. Je relativně neobvyklé, že má *bóndi* vysoké postavení u krále. Je nicméně zřejmé, že se pamětní nápisy vysokou měrou zaměřují na oslavu společenského postavení zemřelého a funkcí, které zastával, a že tato označení nabývala mnoha forem.

2.2.2.3 Adjektiva

Adjektiva, která upřesňují substantiva na runových nápisech, jsou pro jejich interpretaci klíčová, neboť o lidech vypovídají i něco dalšího, ne jen o jejich společenském postavení, ale i o vlastnostech a pověsti. Svým způsobem se jedná o druh hodnocení. Atributy by se neměly chápat pouze jako statické vlastnosti, ale i tak, že odkazují na určitý typ chování, určitou opakovanou, charakteristickou činnost. Nechávala se vytesat vlastnost, kterou zadavatel pokládal za hodnou úcty a kterou uznal za vhodné zvěčnit do kamene, a tyto informace tedy musely v recipientech nápisu vzbudit patřičný dojem blížící se ideálu, který společnost sdílela.

Velmi často[61] se k charakterizaci zemřelého používalo adjektivum *óníðingr* („bez hany“, „jenž měl dobrou pověst“). Slovo je negací adjektiva *níðingr*, které označuje někoho, „kdo se choval nečestně a vysloužil si hanbu a pohrdání.“[62] Nápisy, v nichž se používá slovo *óníðingr*, vyzdvihují pověst mrtvého po smrti a jeho čest, týkají se tedy jedné z hlavních funkcí nápisů na pamětních kamenech. Nepodařilo se mi najít jediný příklad pro použití to-

[61] Ög 77, Sm 5, Sm 37, DR 68.
[62] viz Jónsson, *Lexicon*, 1966, str. 428.

hoto adjektiva v ságách ani skaldských básních, jednalo se pravděpodobně o specifický výraz, který se používal pouze v diskurzu runových kamenů.

K pověsti zemřelého se vyjadřuje i adjektivum *frægr*, které znamená „ten, jehož pověst sahala daleko“[63] a podobný význam nese i výraz *haefiligr*, podle Fritznera „muž, jaký by měl být, chovající se tak, jak by měl“.[64] (např. Ög Fv1965;54). Opět se jedná o kladná hodnotící adjektiva související s pověstí zemřelého.

Za zmínku stojí i specifický genitiv *þróttar*, který zpravidla rozvíjí substantivum *þegn* a znamená „silný“. Je pozoruhodné, že v korpusu není doložen jediný případ spojení „silný sedlák“ (*þróttar bóndi*), což naznačuje že se *bóndi* nespecializoval na válečnictví. Ovšem také nevylučuje, že se válečných výprav účastnil, spíše asi síla nebyla základním pozitivním atributem sedláka.

Další ceněnou vlastnost, jež se pravidelně objevuje na runových nápisech, představovala pohostinnost a štědré vedení hospodářství. Syntagma *matar góðr* („jenž štědře rozdával jídlo“) se v korpusu vyskytuje poměrně často (Sö 130, Sm 39, Sm 44, U 739, U 805, U 703) a v některých případech nápisy explicitně odkazují k štědrému vedení hospodářství a dobrému zacházení se členy domácnosti. Stejný význam, avšak s použitím superlativu *matar beztr* („jenž rozdával jídlo nejštědřeji“), vyjadřují další tři nápisy (Sö 275, Sm 37, DR 291). Celkem tedy o štědrosti jídlem vypovídá devět nápisů. Pohostinnost a štědrost vůči příslušníkům domácnosti, týká se substantiva *bóndi*, ne však *drengr* nebo *þegn*, a s vysokou pravděpodobností to byla vlastnost velmi oceňovaná, která však neměla souvislost s vojenskými aktivitami.[65]

Nejčastěji se vyskytujícím adjektivem, které označuje zemřelé, je slovo *góðr* („dobrý“), respektive jeho varianty *beztr* („nejlepší“), *harða góðr* („velmi dobrý“) a *mjǫk góðr* („velmi dobrý“). Je však velmi nejasné, co se pod pojmem „dobrý“ rozumělo a jeho význam je prakticky nemožné přesně definovat. Škála potenciálních významů sahá od „urozeného“, tedy „z dobrého rodu“ a „uznávaného postavení“ přes „zámožnost“ až po „schopného hospodařit“, v úvahu lze brát i morální význam slova *góðr*.

[63] viz Fritzner, *Ordbog*, 1891, str. 496.

[64] viz ibid., str. 157.

[65] Štědrost k příslužníkům domácnosti patrně nejvíce oceňovali právě lidé, kteří sedlákovi sloužili. Nelze ani vyloučit, že tato vlastnost byla ceněna i v rámci vrstvy sedláků samých.

Neobvykle vysokou četnost vykazuje pevné spojení *bóndi góðr*, vyjádřili se k němu snad už všichni badatelé, kteří se runovými nápisy zabývali. Podle Sawyerové „označuje zvláštní status“, který však Sawyerová blíže nespecifikuje, a přívlastek „dobrý“ se podle ní netýká etických kvalit, ani zručnosti.[66] Moltke překládá *góðr* jako „z dobrého rodu, vznešený“, ačkoliv např. v případě nápisu DR 298 nepřekládá *bóndi góðr* jako „vznešený, dobře postavený sedlák“, ale jako „dobrý hospodář“. A priori bych však z interpretace ani tento doslovný překlad „dobrý sedlák“ nevylučovala.

Celkem je všech nápisů, kde se vyskytujevslovo *bóndi*, 57, v případě *drengr* jich je 61 a nápisů zmiňujících slovo *þegn* je 45. Nejprve se zaměřím na výskyt těchto tří substantiv ve spojení se samostatným adjektivem *góðr*. Syntagma *góðr þegn* se v korpusu vyskytuje šestkrát,[67] což je 13,3 % nápisů obsahujících výraz *þegn* a označení *drengr góðr* se vyskytuje osmnáctkrát,[68] tedy v 29,5 % nápisů, vnichž figuruje *drengr*. Obrat *bóndi góðr* nacházíme v pamětních nápisech celkem sedmadvacetkrát[69] a jedná se o 47,4 % nápisů, v nichž se vyskytuje slovo *bóndi*. Nejčastěji je tedy s přivlastkem „dobrý“ spojen výraz „sedlák“. Velmi málo takto bývá označován *þegn*, adjektivum *góðr* tak zjevně není výstižnou charakteristikou pojmu *þegn*. Výraz *drengr* se ve spojení s adjektivem *góðr* objevuje častěji než *þegn*, četnost tohoto slovního spojení je však nižší než v případě *bóndi*. Význam substantiva *drengr* tedy nebyl v rozporu s adjektivem *góðr*, ačkoliv tato vlastnost pro něj nebyla zvlášť charakteristická.

Takovéto rozdělení ovšem neplatí, pokud se zaměříme na atribut *harða góðr*, protože *harða* pozmění význam adjektiva *góðr* a lze z něj odvodit přinejmenším část významu substantiva, se kterým kookuruje. Změnou atributu se totiž ovlivnila jeho kolokabilita. Je doloženo 24 případů pro *drengr*, tedy 39.3 % všech nápisů, ve kterých *drengr* figuruje[70] a 21 pro *þegn*, což odpovídá

[66] viz Sawyer, „Political Background“, 1991, str. 240.

[67] Vg 8, Vg 101, Vg 103, DR 98, DR 143 a DR 327.

[68] Öl 28, Ög 122, Ög 130, Ög 201, Sö 167, Sm 93, Vg 127, U 767, U 768, U 796, U 972, Vs 3, Vs 18, Vs 19, DR 262, DR 339, DR 380, DR 387.

[69] Ög 94, Ög 112, Ög 119, Ög 160, Ög 207, Ög 221, Ög 224, Ög SKL1;174, Sö 19, Sö 31, Sö 94, Sö 157, Sö 195, Sö 208, Sö 334, Vg 128, U 1, U 57, U 79, U 235, U 425, U 641, U 753, U 838, U 999, DR 298, DR 402.

[70] Vg 61, Vg 90, Vg 112, Vg 114, Vg 126, Vg 130, Vg 153, Vg 154, Vg 157, Vg 162, Vg

46.7 %[71], ale pouze dvakrát u *bóndi* (a to v případě nápisů Vg 92 a DR 338), což odpovídá 3.5 % nápisů, kde se vyskytuje *bóndi*.

Vysoká je tedy frekvence výrazu *bóndi góðr*, zatímco *bóndi harða góðr* se téměř nevyskytuje. Regionální rozdíly v adjektivech spojených s výrazem *bóndi* lze vyloučit, oba atributy se vyskytují napříč kraji. V případě atributu *harða góðr* dominuje *þegn* a velmi časté je i jeho použití s *drengr*. Je proto zřejmé, že *harða góðr* denotuje význam „zdatný“ a poukazuje k vojenským aktivitám, zatímco *góðr* odkazuje k usedlému životu.

Analýza atributů tedy potvrzuje, že výraz *drengr* skutečně měl válečné konotace, což platí i pro substantivum *þegn*. Mezi vyzdvihované vlastnosti válečníků patřila podle pamětních nápisů především statečnost, odvaha a síla, dále čest a dobrá pověst, u sedláků pak pohostinnost. Interpretace adjektiva *góðr* patrně zůstane nejasná, možná znamená „dobře situovaný“, „zámožný“, „urozený“. Ale i překlad *góðr bóndi* jako „dobrý sedlák“ by se nemusel zavrhovat, zvláště v případech, kdy je kombinováno se zmínkami o hospodářství. Je pravděpodobné, že adjektivum *góðr* odkazuje na vyzdvihované vlastnosti a činnosti zemřelého a zvýrazňuje jejich kvalitu.

2.2.3 Ženy

Dosud jsem se zabývala pouze kameny, které oslavují mrtvé muže, v následující podkapitole se zaměřím na nápisy na památku žen. Nápisy připomínající zemřelé ženy jsou výjimečné, existuje jich dvanáct[72] a z důvodu tohoto nízkého počtu se budu zabývat jejich činnostmi a vlastnostmi v jednom společném oddíle.

Disproporce mezi poměrem mužů a žen v populaci a na runových kamenech je očividná. Nejedná se však o doklad nesvéprávnosti žen, pouze nebylo

179, Vg 181, Vg 184, DR 1, DR 68, DR 77, DR 127, DR 268, DR 276, DR 288, DR 289, Ög 60, Ög 104, Sm 48.

[71] Vg 59, Vg 62, Vg 74, Vg 102, Vg 113, Vg 115, Vg 151, Vg 152, Vg 157, Vg 158, Vg NOR1997;27, DR 86, DR 106, DR 115, DR 121, DR 123, DR 130, DR 213, DR 278, DR 294, DR 343. U nápisu Vg 157 není jasné, zda je zemřelý označován jako *drengr*, nebo *þegn*, proto je uveden duplicitně.

[72] DR 212, G 373, Vg 67, U 112, Hs 6, U 455, Vs 24, U 169, G 111, DR 41, DR 42, N 68.

zvykem, aby se na počest žen stavěly runové kameny. K ženám se tedy ve vikinské společnosti přistupovalo jinak než k mužům, což však nutně neznamená, že byly utlačovány. Podle Sawyer bylo běžné, že „ženy přebíraly plnou společenskou a hospodářskou zodpovědnost.“[73] Bylo tedy samozřejmé, že se i ony podílely na spolufinancování runových kamenů, a proto v nápisech figurují vetšinou jako zadavatelé.

Přestože pamětní nápis oslavuje ženu, stává se, že se nakonec zaměřuje víc na jejího manžela, případně otce, než na ni samotnou. Na kameni U 112[74] se dozvídáne jméno zemřelé, jméno jejího otce a místo smrti. Nápis však pokračuje dále a dozvídáme se, že její muž byl velitelem vojska v Řecku. Pozornost se přesouvá na manžela. Podobně je tomu i u nápisu Hs 6. Nápis byl vytesán na paměť ženy, ale o ní samotné se z nápisu nedočteme více než jméno a název statku jejího otce, patrně proto, že je otec důležitější než ona. Zvláštně dvojaký pohled na postavení ženy zprostředkovává Vg 67. První část nápisu oslavuje ženu a její výjimečnost a nenahraditelnost, zatímco v druhé části, která je varováním, aby nikdo kámen nepřemístil, se slova „žena“ užívá jako nadávky. Dodatek tedy sugeruje, že žena znamená méně než muž, nebo přinejmenším, že ženské chování není hodno muže.

Konkrétní činnosti, kterými se ženy zabývaly, se v runových nápisech nezmiňují často. Nápis Vs 24 dokládá všeobecně uznávaný fakt, že se ženy staraly o hospodářství, zatímco byl jejich manžel na výpravě.[75] Plné znění nápisu je: „Dobrý sedlák Holmgaut nechal postavit kámen na památku Óðindísy, své ženy. Do Hǫsumýry nepřijde hospodyně, který by lépe vedla usedlost.“[76] V nápise se klade důraz na to, že už nikdy *kemr eigi betri* „nepřijde lepší žena,“ zdůrazňuje se tedy výjimečnost a nenahraditelnost zemřelé, což odpovídá oslavné dikci runových nápisů.

[73] viz Sawyer, „Political Background“, 1991, str. 241.

[74] *Ragnvaldr lét rista rúnar eptir Fastvé, móður sína, Ónœms dóttir, dó í Eiði. Guð hjalpi ǫnd hennar. Rúnar rista lét Ragnvaldr. Var á Grikklandi, var liðs forungi.* („Ragnvald nechal vyrýt runy na paměť Fastvé, své matky, Ónæmovy dcery. Zemřela v Eydu. Bůh pomáhej její duši. Runy nechal vyrýt Ragnvald. Byl v Řecku, byl velitel vojska.“)

[75] viz Jansson, *The Runes of Sweden*, 1962, str. 115. a viz Simpson, *Everyday Life*, 1967, str. 139.

[76] *Bóndi góðr Holmgautr lét reisa eptir Óðindísu, konu sína. Kemr hýfreyja til Hǫsumýra eigi betri, en býi ráðr.*

Činností, které zastávaly ženy, se týká dále N 68: „Gunnvǫr, Þryðrikova dcera, nechala postavit most na paměť Ástríðy, své dcery, jež byla nejzručnější dívkou v Haðalandu.“[77] Terje Spurkland se domnívá, že nápis nechala vytesat vdova vlastnící velký statek a Ástríðina „zručnost“ se má vztahovat na ruční práce, kterými se dívka zabývala.[78] Je překvapivé, že právě z Norska, ze kterého je tak malé množství nápisů, pochází tak zajímavá a důležitá zmínka o činnostech žen.

Stejně jako u mužů se i u tohoto typu pamětních nápisů zemřelí označují adjektivem *góðr*, jako v případě DR 212,[79] nebo *nýtr* („schopný“), v nápise G 373. Což jsou ovšem relativně vágní, nedostatečně konkrétní nápisy na to, aby se z nich daly odvodit bližší charakteristiky zemřelého. Pokud použijeme stejný princip jako u „dobrých“ mužů, odkazovaly tyto nápisy na typické činnosti, kterými se ženy zabývaly, mohlo se tedy jednat o vedení domácnosti, nebo o ruční práce. Podobně nespecifické jsou dva nápisy, které explicitně zmiňují mládí ženy a vyjadřují smutek nad její brzkou smrtí (U 169 a G 111). Obdobný projev zármutku se objevuje i v runových nápisech na paměť mladých mužů, kteří se nevrátili z vikinské výpravy, používá se v nich fráze *ungr drengr farinn* („mladý válečník odjel“). Tyto nápisů však spíše než o vlastnostech zemřelého vypovídají o nečekanosti jeho smrti.

Naneštěstí máme málo materiálu, ze kterého by šlo usuzovat na oceňované vlastnosti u žen. Třetina nápisů obsahuje pouze adjektiva *góðr* a *nýtr*. Z toho mála, co víme, k vyzdvihovaným vlastnostem patřila například zručnost, neboť se N 68 pravděpodobně týká ručních prací. Důležitý je pak Vs 24 připomínající roli ženy jako paní domu, která řídí hospodářství, zatímco je manžel na cestách. Což by pravděpodobně byly dvě hlavní činnosti, kterými se dle runových nápisů ženy doby vikinské zabývaly.

---

[77] *Gunnvǫr gerði brú, þrýðríks dóttir, eptir Ástríði, dóttur sína. Sú var mær hǫnnurst á Haðalandi.*

[78] viz Spurkland, *Norwegian Runes*, 2005, str. 106.

[79] *Tóki risti rúnar eptir [Þ]óru, stjúpmóður sína, konu góða.* („Tóki vyryl runy na paměť Þóry, své nevlastní matky, dobré ženy.“)

2.3 Dílčí závěr

V názvu své práce cituji část runového nápisu, která o zemřelém konstatuje, že „byl dobrý sedlák, zemřel v Řecku“. Jak kořistné výpravy, tak hospodaření bylo důležitou součástí života doby vikiské, a to součástí natolik zásadní, že stálo za to se o ní zmínit na runových kamenech. Není proto nejšťastnější pohlížet na vikinské období pouze se zřetelem na válečné a kořistné výpravy. Z nápisů, které odpovídají mnou určeným kritériím, se sice přes 62 % věnuje námořním cestám a generalizace by se skutečně mohla omezit na zprávy o kořistných výpravách do zámoří.[80] Z runových kamenů lze ovšem získat daleko subtilnější pohled na činnosti doby vikinské.

Například se v nich vyskytuje velké množství narážek na hospodaření a vlastnictví usedlostí. Vzhledem k tomu, že nápis zmiňoval majitele statku, mohly hrát runové kameny významnou roli i při sporech o vlastnictví pozemku. V případě, že v nápise figuruje substantivum *bóndi*, nabízí se spojitost i s hospodařením samotným, ačkoliv není jisté, do jaké míry se sám *bóndi* zapojoval do hospodářských prací. Přinejmenším statek vedl v tom smyslu, že dohlížel na čeleď.

Třetí nejčastější činností, které se podle zpráv runových kamenů Seveřené věnovali, byla služba králi, ať už ve formě správy jeho majetku nebo účasti na jeho válečných taženích. Další samostatnou skupinu pak představují bitvy, je samozřejmé že při agresivním způsobu života vikingů byla ozbrojená střetnutí na denním pořádku, důležitá však je skutečnost, že i boje měly ve společnosti zřejmě svou váhu. Popisují se totiž často a v takovýchto nápisech se vyzdvihuje neohroženost válečníků a jména vzdálených krajů, kde padli. Pamětní nápisy dále zmiňují vybírání gjaldu a obchodování, přičemž se v obou případech opět jedná o zdůrazněné aspekty zámořských plaveb.

Na runových kamenech nacházíme naopak jen několik málo zmínek o sněmech či o zabitích, k nimž došlo na sněmu. Zarážející je, že runové kameny téměř opomíjí zmiňovat vykonání pomsty za příbuzného, ačkoliv krevní msta byla pro vikinskou společnost typická. Žádný nápis neuvádí mezi činy zemře-

[80] A cesty v širším slova smyslu, tedy sloučené s kategorií obchodu a bitev, tvoří téměř tři čtvrtiny činností zmiňovaných na runových kamenech.

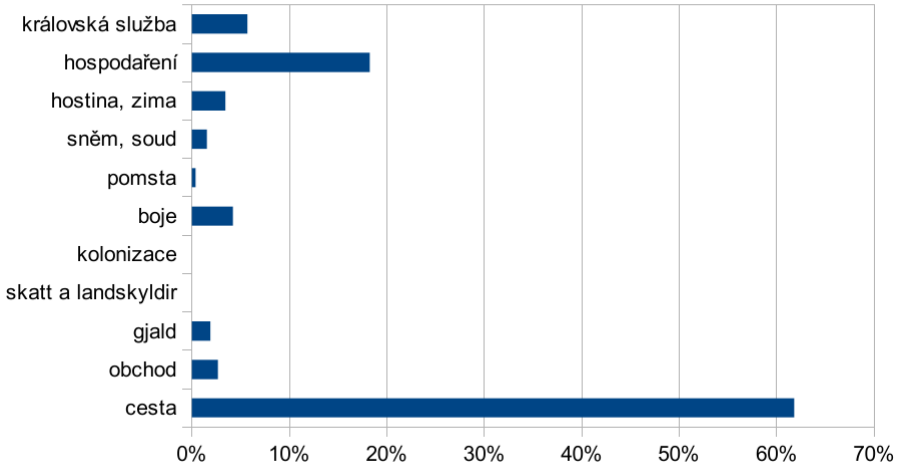

Graf 2.1: Runové nápisy

lého vybírání nájmu z pozemků, které vlastnil, nebo kolonizační cesty (tedy cesty zpravidla přes oceán, při nichž se zabíralo nové území, např. na Faerských ostrovech nebo na Islandu). Absence zpráv o záboru země je patrně způsobena tím, že v korpusu není ani jeden runový kámen z doby vikinské, který pochází z Islandu, naopak jsou všechny ze zemí, z nichž lidé kolonizovat odcházeli. A tak je logické, že z kontitentu nemáme o zabírání země na pamětních kamenech žádné informace.

Na grafu 2.1 jsou znázorněny činnosti, které jsou zmiňovány v runových nápisech, a jejich četnost. Názvy kategorií jsem v grafu zvolila společné pro runové nápisy i ságy. Pohostinnost, o níž byla řeč ve spojitosti s oslavovanými vlastnostmi, je proto zahrnuta do kategorie s názvem „hostina, zima“, protože tato lépe vystihuje činnosti popsané v ságách. Do „služby králi“ zahrnuji nápisy, ve kterých se objevují označení popsaná v oddíle 2.2.2.2 (tedy s výjimkou substantiv *drengr* a *þegn*). Také nezahrnuji do nápisů pojednávajících o hospodaření nápisy se substantivem *bóndi*. I tak tyto dvě kategorie představují nezanedbatelný podíl nápisů.

Hodnocení činností a vlastností je v runových nápisech veskrze pozitivní a setkáváme se výhradně s informacemi, které vylepšovaly posmrtnou pověst zemřelého. Seveřené si podle nich nejvíce cenili odvahy, neohroženosti,

zámožnosti a pohostinnosti. Nejčastěji je řeč o detailech plaveb a hrdinství těch, kdo se vydali na vikinskou výpravu. Ženy naopak stojí na okraji zájmu pamětních nápisů, staraly se o dům, zatímco byl manžel pryč, a zabývaly se domácími pracemi. Je nepochybné, že se v případě runových nápisů setkáváme s popisem ideálu, do něhož je zemřelý stylizován.

Kapitola 3

Ságy

V této kapitole se zaměřím na činnosti, o nichž podávají zprávy ságy. Teoreticky by se měly cenit a často opakovat stejné činnosti jako v případě runových nápisů. Ale vzdor tomu, že ságy pojednávají o době vikinské, byly zapsány až v průběhu skandinávského středověku a s nejvyšší pravděpodobností jsou proto pozměněné ústní tradicí. Nelze také vyloučit ani úpravy pozdějších zapisovatelů, např. podvědomé zdůrazňování některých aktivit, nebo naopak jejich opomíjení, protože se od tohoto žánru předpokládalo líčení určitých dějů.

Ve své práci vycházím ze dvou základních typů ság, ság rodových a ság královských. Rodové ságy líčí osudy rodů Islanďanů a jejich spory, zatímco královské ságy se zaměřují na život norských králů a blíží se tedy historiografickým dílům, jak je známe z kontinentu. Analyzovala jsem čtyři rodové ságy: *Ságu o lidech z Eyru*, *Ságu o Egilovi synu Skallagrímově*, *Ságu o Gíslim* a *Ságu o Eiríkovi Zrzavém*, z královských ság jsem se zabývala *Ságou o svatém Olafu*. Větší počet rodových ság by mohl umožnit jejich rozdělení do podskupin, a to na základě podobností mezi jednotlivými ságami.

Pro interpretaci ság má zásadní význam, kdy se odehrály popisované události a jaký je jejich časový odstup od data zapsání rukopisu. Datace ság je rozkolísaná, podle údaje z edice *Íslenzk fornrit* probíhal zápis v první polovině 13. století.

Eg datum zápisu 1220-1230[81]
Eir datum zápisu 1200-1230[82]
Eb datum zápisu 1220[83]
Gísl datum zápisu 1250[84]
ÓHS vznik 1225-35

3.1 Činnosti vyskytující se v ságách

Při rozboru činností budu primárně vycházet z rozdělení, které je výsledkem analýzy runového korpusu. V ságách jsou však časté i aktivity, o nichž se runové nápisy nezmiňují, proto jsem přidala další kategorie činností, které jsou pro děj ság stěžejní, konkrétně výběr nájmu a daní (*skatt*, *landskyldir*) a kolonizační výpravy.

Zaměříme-li se blíže na typy aktivit, které se objevují ve zkoumaných ságách, zjistíme, že činnosti jsou kombinované. Např. je obtížné rozlišit mezi kategorií „cesty“ a „hospodaření“, a to u epizod pojednávajících o kolonizacích. Shrnují totiž, že někdo se nalodil, přeplul moře a vybudoval statek, na kterém pak hospodařil. Setkáváme se tedy s podobným problémem jako při analýze činností v runových nápisech. Zatímco však runové nápisy hodnotí činy pozitivně a přímo, pomocí hodnotících adjektiv, jsou činnosti v ságách hodnoceny nepřímo, činy nejsou označovány za špatné, nebo dobré a čtenář musí jejich význam pochopit z širšího kontextu.

Následující analýza by měla pomoci zjistit procentní rozdíly mezi jednotlivými ságami a umožnit jejich rozčlenění do podskupin podle činností, na něž se v nich klade zvláštní důraz. Jako metodu pro zjišťování zastoupení jednotlivých činností jsem použila sledování četnosti zmínek o zvolených činnostech. Pokud se činnosti věnuje celá kapitola, je jí přiřazena hodnota jednoho bodu. V případě, že je činnost pouze zmíněna, přiřazuje se jen půl bodu. Vyhodnocení jsem provedla přepočtem bodů na relativní procento v rámci dané

[81] *Eg* nejstarší rukopis 1250
[82] *Eir* nejstarší rukopis 1302-1310
[83] *Eb* nejstarší rukopis 1300
[84] *Gísl* nejstarší rukopis 1400

ságy.[85] Účelem této analýzy je především zjištění proporčních rozdílů mezi jednotlivými ságami. Je přitom jasné, že v některých případech je obtížné rozhodnout, do které kategorie by se jednotlivé činnosti měly zařadit, takovýchto sporných případů je však zanedbatelně málo a neměly by tedy mít vliv na celkový výsledek.

3.1.1 Cesty

Podobně jako pamětní nápisy pojednávají i ságy o různých formách cest či plaveb. Do kategorie „cest" patří líčení delších cest a obchodních i loupežných výprav. V přehledu jsou sice uvedeny všechny cesty, ale ságy často zmiňují i kratší cesty po Islandu, ty však do výčtu nezapočítávám. Do kategorie „cest" se tedy započítávají pouze cesty mezi jednotlivými zeměmi, nebo dlouhé cesty v rámci Islandu. *ÓHS* se od ostatních zkoumaných ság liší tím, že se odehrává převážně v Norsku, takže i plavby v rámci země jsou výpravami většího rozsahu a do této kategorie patří.

Obtížné je zařadit přesuny armád, protože jsou součástí válečné strategie, přitom se však nejedná o ozbrojené střetnutí. Proto jsem se rozhodla je nepočítat k „bojům", ovšem za „cesty" považovat pouze výrazně dlouhé přesuny.

Do zvláštní kategorie řadím obchod, ačkoliv je jasné, že obchod byl provozován souběžně s cestováním. Jak bylo dokázáno již v souvislosti s runami v části 2.2.1.5, byly cesty smíšeného charakteru a kombinovaly *víking* s obchodem.

V případě *Eg* tvoří cesty 21,1 % a z celku ságy připadá 17,8 % na *víking* a zámořské plavby. U *Eir* představují cesty pouze přes moře 31,6 %, přitom z celku ságy připadá na *víking* 2,6 %. *Gísl* zmiňuje cesty v 18,6 % všech činností a z celku ságy připadá na *víking* a zámořské plavby 6,2 %. Pro *Eb* tvoří cesty 14,1 % děje, z celku ságy přitom připadají 3,5 % na *víking* a zámořské plavby.

Trochu jiné členění mezi víkingem a obecnými cestami bylo nutno zvolit

[85] Seznam kapitol jednotlivých ság podle činností viz příloha 2, ve vlastní práci uvádím pouze procentuální části ságy.

u *ÓHS*, kde jsem místo víkingu a zámořských plaveb zvlášť započítávala pouze vikinské výpravy. Blíže nespecifikované zámořské plavby tak zůstaly, podobně jako v *Eir* mezi obecnými cestami. V *ÓHS* tak tvoří veškeré delší cesty celkem 19,4 %, z celku ságy připadá 7,5 % na *víking*.

Následující přehled shrnuje četnost všech typů cest v analyzovaných ságách:

Eg 21,1 %
Eir 31,6 %
Gísl 18,6 %
Eb 14,1 %
ÓHS 19,4 %

Neobvykle vysoké zastoupení cest má *Eir*, tedy sága, která se zaměřuje na objevné plavby. *Víking* je těžištěm *Eg* a je často zmiňován i v *ÓHS*. Přestože je obtížné oddělit od sebe různé typy cest, stále platí, že jsou v ságách cesty, společně s boji, nejčastěji zmiňovanou činností.

3.1.2 Obchod

Jak již bylo řečeno, vyčlenila jsem z cestování zvláštní kategorii „obchodu“, do níž spadají výpravy, které se zmiňují pouze v obchodním kontextu. Dále jsem do této kategorie zařadila všechny zmínky o kupcích, lodích, které připluly s nákladem, a líčení obchodních aktivit postav. Důležitost obchodu i pro vyšší společenské vrstvy dokládá kapitola lxvi z *ÓHS*, kde Olaf vyjednává s kupcem, aby mu přivezl zboží, které je luxusní a v Norsku nedosažitelné.

Eg 6,9 %
Eir 5,3 %
Gísl 3,1 %
Eb 2,4 %
ÓHS 5,8 %

Obchodování se v rodových ságách sice nezmiňuje velmi často, avšak s konstantní četností a zřejmě se tak jednalo o stabilní součást života lidí doby vikinské. Nejvíce se na obchodování zaměřuje *Eg* a královská sága *ÓHS* a poukazují na luxusní statky, které byly vysoce ceněné a jimiž se mohla

pyšnit aristokracie.

3.1.3 *Skatt* a *landskyldir*

Nájemné, daně a clo (označované jako *skatt* nebo *landskyldir*)[86] nechávají vybírat králové a velmoži na svých územích (pronajímají půdu a usedlosti).

Eg 7,3 %
Eir 0 %
Gísl 1 %
Eb 0 %
ÓHS 6,5 %

Nájemné a daně se nevyskytují ve všech ságách, okrajově se objevují v *Gísl*, ve zbylých dvou rodových ságách však vybírání daní či nájmu nefiguruje vůbec. Výběr daní se však systematicky zmiňuje v *ÓHS* a *Eg*, potvrzuje se jimi nárok na určité území. Vybírání cla a nájemného se tedy objevují ve spojitosti s vyšší vrstvou společnosti.

3.1.4 *Gjald*

Analogickou kategorií k nájemnému je vybírání gjaldu. Výpalné zmiňovaly už runové nápisy a objevuje se i v ságách. *Gjald* je vymáhán jak v královské sáze, tak v rodových, a jedná se o nedílnou součást rozsáhlejších vikinských výprav.

Eg 1,4 %
Eir 0 %
Gísl 0 %
Eb 0,6 %
ÓHS 0,8 %

Gjald je v ságách zmiňován pouze okrajově (jeho četnost je nižší než 1,5 %) a pravděpodobně slouží pro dokreslení významu nebo výnosnosti *vikingu*, vybírá se totiž pouze v *Eg*, *Eb* a *ÓHS*. Výběr gjaldu se neobjevuje v *Eir*, kde vikinské výpravy nestojí ve středu pozornosti, a v *Gísl*, v níž jsou

[86] nebo další popatky odváděné králi jako *landaurar* („clo“) a *(konunga)tekjur* („(královské) daně“).

vikinské výpravy sice o něco častější, ale přesto se nepovažovalo za nutné případný výběr gjaldu zmínit. *Gjald*, zdá se, nebyl nedílnou součástí vikinské výpravy, výpalné se tak nemuselo nutně vybírat při každém nájezdu. Můžeme však konstatovat, že zmínky o gjaldu zvyšují osobní prestiž a vyzdvihují úspěchy postav.

3.1.5 Služba králi

Do kategorie služby králi se počítají případy, kdy postava vstupuje do královy družiny (někdy jako dvorní básník, skald) nebo kdy z toho titulu dostává od svého pána úkoly. Další formu sloužení králi představuje pozice správce území pro krále.

Eg 9,3 %
Eir 2,6 %
Gísl 1 %
Eb 1,8 %
ÓHS 12,1 %

Islanďané sloužící králi figurují ve všech rodových ságách, i když se zřejmě nejedná o motiv, který by stál v centru pozornosti rodových ság. V královské sáze *ÓHS* je četnost služby králi nejvyšší právě proto, že se jedná o královskou ságu, v centru pozornosti tedy stojí král a jeho družina. Funkce králova družiníka představuje prestižní společenské postavení a má zároveň i hrdinský aspekt,jednalo se o elitní družinu válečníků. Ze všech rodových ság se služba králi objevuje nejvíce v *Eg* proto, že Egil byl uznávaný skald a často se pohyboval v blízkosti královských dvorů.

3.1.6 Boje

Další těžiště ság představují popisy bitev, ať už se jedná o potyčky menších skupin lidí, námořní bitvy, nebo velké bitvy, jako např. bitva u Stiklestadu v *ÓHS*. Dále se v ságách líčí jednotlivá zabití. Mnohdy je problematické určit rozsah a velikost střetnutí, proto velikost ozbrojených střetů ve svém přehledu nerozlišuji.

Eg 18,2 %

Eir 13,2 %
Gísl 28,9 %
Eb 21,8 %
ÓHS 23,8 %

Ozbrojená střetnutí tvoří přibližně čtvrtinu děje ság. Z přehledu vyplývá, že se boje nejméně odehrávají v *Eir*, která se zaměřuje na objevné cesty a boje v ní nehrají takovou roli, i tak se však jedná o vysoké procento z dějů popisovaných v sáze. Boje tedy v ságách očividně patří mezi jednu z nejčastěji se vyskytujících činností, zmiňují se téměř zhruba stejně často jako cesty.

3.1.7 Pomsta

Pomsta stojí ve středu zájmu ság, přinejmenším těch o Islanďanech, v nichž má veliký význam rodová čest. Kromě expozice by se za akty pomsty a pomsty za pomstu dal označit prakticky celý děj ságy, přesto ji započítávám pouze tam, kde je pomsta uvedena explicitně. Rozlišování kategorie pomsty ztěžuje fakt, že pomsta mívá násilný charakter a obtížně se odlišuje od kategorie „boje“. Ve sporných případech se řídím pravidlem, že ozbrojená střetnutí, kolem nichž se o pomstě nemluví (byť se od jejích aktérů předpokládá), jsou zařazeny do kategorie „boje“. Kategorii „pomsty“ jsem zavedla proto, abych ukázala, jak často se o pomstě v ságách mluví, respektive jak často je vykonávána.

Eg 3,2 %
Eir 2,6 %
Gísl 12,4 %
Eb 3,5 %
ÓHS 1,9 %

Nejčastěji se pomsta zmiňuje v *Gísl*, ostatní ságy pomstu explicitně zmiňují ne moc často, ale v s podobnou četností. Zdálo by se, že se jedná o nízké zastoupení msty, ve skutečnosti je však pomstou motivována většina děje ságy, líčí se příprava pomsty, její provedení a následky, ale rozhodla jsem se počítat pouze s výslovnými zmínkami o pomstě. I při těchto kritériích je zřejmé, že se pomsta vyskytuje ve všech analyzovaných ságách, nejméně

v *ÓHS*, možná proto, že by nebylo hodno u tak křesťanského krále vyzdvihovat mstu, nebo proto, že se jedná o „velkou“ historii, v níž msta nehrála takovou roli.

3.1.8 Sněmy, soudy

Do následující kategorie řadím veškeré zmínky o konání sněmů a soudních pří, které se na nich projednávají, dále také rozsudky, tj. pokuty, přiřknutá odškodnění a prohlášení za psance.

Eg 8,5 %
Eir 2,6 %
Gísl 10,3 %
Eb 22,9 %
ÓHS 12,5 %

Střední hodnota četnosti sněmů představuje přibližně desetinu děje ságy, kolem této hodnoty se pohybuje *Eg*, *Gísl* a *ÓHS*. Neobvykle vysokou četnost mají sněmy a rozsudky v *Eb*, sněmy naopak nejsou důležité pro *Eir*, která se zaměruje na objevné plavby a spory a jejich řešení ponechává stranou. Četnost soudů obhajujících čest rodu odráží intenzitu sporů v sáze. Soudní spory jsou důležitým prvkem rodových ság, protože dokumentují historii sporů daného rodu, ale i ság královských, v nichž se spory týkají kontroly nadvlády nad větším územím.

3.1.9 Hostina, zima

Dalším poměrně častým motivem v ságách je pořádání hostin. Mnohdy, především v případech, kdy se jedná o oslavy zimního slunovratu, jsou hostiny spojovány s pozváním hostů na celou zimu. Proto jsou do této kategorie zahrnuty i informace o tom, u koho daná postava tráví zimu.

Eg 14,6 %
Eir 13,2 %
Gísl 10,3 %
Eb 10,6 %
ÓHS 12,3 %

Hostiny mají ve všech ságách stejnou a nezanedbatelnou četnost, musely tedy mít zvláštní význam, pořádání hostin bylo s nejvyšší pravděpodobností velmi ceněno. Ani královská sága se od ostatních neliší, což dokazuje, že pohostinost měla svou váhu i mezi vyššími vrstvami společnosti. Líčení hostin tedy vyjadřuje pohostinnost k hostům, která tak zjevně byla pro posluchače ság důležitá.

3.1.10 Hospodaření

V ságách je vcelku obvyklé zmiňovat vedení hospodářství. Je logické do této kategorie zahrnout i formulace „XY hospodařil v“ (*hann bjó...*), sloveso *búa*, které se v této frázi používá, je základem označení *bóndi*, a tato fráze se objevuje i u runových nápisů, které se vážou k vedení hospodářství.

I rodové ságy dokládají, že během manželovy nepřítomnosti hospodařila jeho žena, a to konkrétně v *Gísl* vii[87] a *Eg* lix[88]. Obdobný případ představuje *Eb* xv, kde se o statek stará matka zmiňované postavy.

Co se týče konkrétních činností, které se vázaly k hospodářským pracem, poznamenává Richard Heinzel ve svém popisu ság, že činnosti každodenního života bývají zmiňovány pouze u vedlejších postav.[89] Je pravda, že se dílčí činnosti zmiňují prakticky pouze při zadávání práce otrokům a čeledi. Ve zkoumaných ságách se zmiňuje péče o domácí zvířata, sklízení sena, lov ryb a tuleňů, výroba nástrojů, obstarávání dřeva a pálení uhlí. Ženy buď předou vlnu, nebo šijí.

Eg 8,9 %
Eir 18,4 %
Gísl 14,4 %
Eb 18,8 %
ÓHS 5,0 %

[87] *Qnundr ór Meðaldar ræðr fyrir búi þeira Þorkels ok Gísla, en Saka-Steinn fyrir með Þórdísi á Sæbóli* („Qnund z Meðaldů spravoval Þorkelův a Gísliho statek a Saka-Stein s Þórdís se starali o Sæból.“)

[88] *Ásgerðr var þá eptir ok gætti bús þeira.* („Ásgerð zůstala doma a starala se o jejich hospodářství.“)

[89] viz Heinzel, *Beschreibung*, 1880, str. 158.

Hospodaření se tedy sice líčí ve všech ságách a počet zmínek sice není zanedbatelný, existuje však rozdíl mezi jejich výskytem v ságách rodových a královských. Hospodářské činnosti jsou sice zmiňovány i v královské sáze, ačkoliv ne ve spojitosti s králem a jarly, ale s níže postavenými lidmi, ovšem třikrát méně často, než jak je tomu ve většině rodových ság. Jen o něco častější než v *ÓHS* je hospodaření v *Eg*, tedy v rodové sáze, která se však z velké části odehrává v prostředí královských dvorů. Hospodaření není hodno krále a pohled ságy se nezaměřuje na obyčejné lidi. Vedení hospodářství ve zbývajících ságách naopak představuje zhruba 15 % zmiňovaných činností a tvoří tak jejich nedílnou součást.

3.1.10.1 *Bóndi góðr* v ságách

Byla již řeč o tom, že s hospodařením bývá úzce spojován výraz *bóndi*, není tedy nedůležité zjistit, s jakými přívlastky se vyskytuje v ságách. Označení *bóndi* se objevuje jak s adjektivem *góðr*, tak s přivlastňovacím zájmenem ve spojení *bóndi* a paní domu. Použití slova *bóndi* se tedy výrazně neliší od jeho užití v runových nápisech, stojí však za to zjistit, jestli a jak často se objevuje *bóndi harða góðr* (které bylo výjimkou v runových nápisech a tento atribut konotuje válečnické aktivity) a jak často *bóndi góðr*. Pokud *góðr* skutečně odkazuje na poklidné hospodaření, jež je ságách líčeno poměrně podrobně, mělo by se v ságách vyskytovat i toto slovní spojení.

Přívlastek *góðr* („dobrý“) se společně s *bóndi* v ságách objevuje dvakrát[90] a jednou je adjektivum *góðr* v superlativu.[91] V *Eir* se mluví o jednom sedlákovi, který byl *góðr bóndi ok hafði rausnarráð*, tedy že „byl dobrý a vedl štědrou a okázalou domácnost.“[92] Ve stejné kapitole se také objevuje jistý Þorkel, který je označován jako *inn bezti bóndi* („nejlepší sedlák“) a který si k sobě vezme přes zimu družinu jedné z hlavních postav ságy. V obou posledně jmenovaných případech se *góðr bóndi* spojuje se štědrostí a pohostinností a je zřejmé, že se jedná o pozitivně hodnocené vlastnosti.

Existují i další přídavná jména, kterými je v ságách spojení *bóndi góðr*

[90] viz *Eg* lxxi a viz *Eir* iii.
[91] viz *Eir* iii.
[92] viz *Eg* iii.

charakterizováno. *Bóndi góðr* se jednou vyskytuje doplněné o adjektivum *skilríkr* („důvěryhodný“ a „vážený“),[93] v jednom případě je sedlák označován jako *auðigr* („bohatý“, „zámožný“)[94] a dvakrát je sedlák charakterizován přívlastkem *gildr* („plnoprávný“, „uznávaný“).[95]

Substantivum *bóndi* není blíže charakterizováno ve dvou ságách.[96] V *Sáze o svatém Olafu* nejsou sedláci blíže charakterizováni. Slovo „sedlák“ se objevuje ve frázi *ríkir bóndasynir* („bohatí synové sedláků“) a přímo odkazuje jenom na zámožnost a autonomii svobodných sedláků v Norsku, s nimiž král Olaf vedl válku.

Ve zkoumaných ságách se nevyskytuje ani jeden příklad spojení *bóndi harða góðr*, které by odkazovalo na vojenské aktivity sedláků, ačkoliv je doloženo několik případu syntagmatu *bóndi góðr*. Obojí zcela odpovídá tendenci v pamětních nápisech. Mezi další charakteristiky sedláků v ságách patří jejich majetek, společenské uznání, pohostinnost a štědrost. I přesto, že jsou ságy tak rozsáhlým literárním pramenem, jsou bližší charakteristiky výrazu *bóndi* mnohem méně časté než v runových nápisech, které jsou jinak velmi úsečné.

3.1.11 Kolonizace

Kolonizace je specifickou formou cest, vyjadřuje, že postava odjede na Island, Faerské ostrovy, do Grónska či do Ameriky a zabere půdu, na které pak hospodaří. Takovéto případy se týkají zejména generace záborců země na Islandu a dále plaveb Eiríka Rudého a Leifa Eiríkssona do Grónska a Ameriky.

Eg 1,6 %

Eir 10,5 %

Gísl 0 %

Eb 3,5 %

ÓHS 0 %

Kolonizace se zmiňuje pouze v některých ságách. Vůbec nefiguruje v *Gísl* a *ÓHS*. *ÓHS* se odehrává v době, kdy už byl Island kolonizován, a protože se

[93] viz *Eb* xxix.
[94] viz *Eg* xxv.
[95] viz *Eb* xxiii a viz *Eb* lvii.
[96] Jedná se o *Gísl* a *ÓHS*.

sága zaměřuje na osobu krála Ólafa, byly by informace o záboru Islandu pro děj ságy irelevantní. Naopak v *Eir*, která popisuje objevné výpravy a zábor nových území, představuje kolonizace až desetinu děje. V četnosti zmínek o kolonizaci tedy panují značné rozdíly a je obtížné najít pro toto rozdělení jiné než časové kritérium.

3.1.12 Přehled činností podle jednotlivých ság

Grafy 3.1 až 3.5 znázorňují zastoupení výše popsaných skupin činností pro jednotlivé ságy. Jsou z nich zřetelné podobnosti mezi některými ságami, které shrnu v podkapitole 3.2. Dále pro srovnání uvádím graf, který představuje průměr výskytu činností všech ság (graf 3.6). Samozřejmě neexistuje nic jako průměrná sága, ale průměrné hodnoty jednotlivých činností zřetelněji zobrazují jejich vzájemný poměr. V případech, kdy jsou v řádku uvedeny dvě kategorie, je grafická reprezentace druhé z nich, tedy té za středníkem, označena odlišnou barvou.

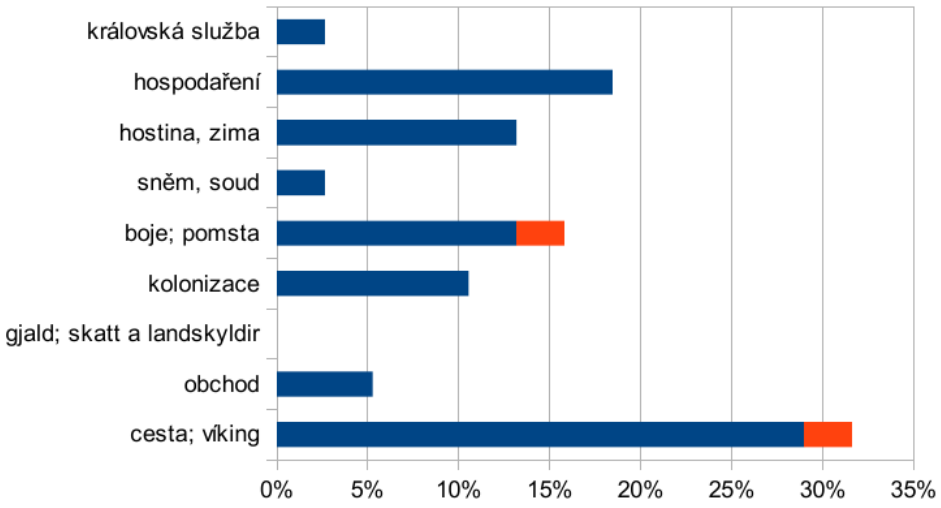

Graf 3.1: *Eir*

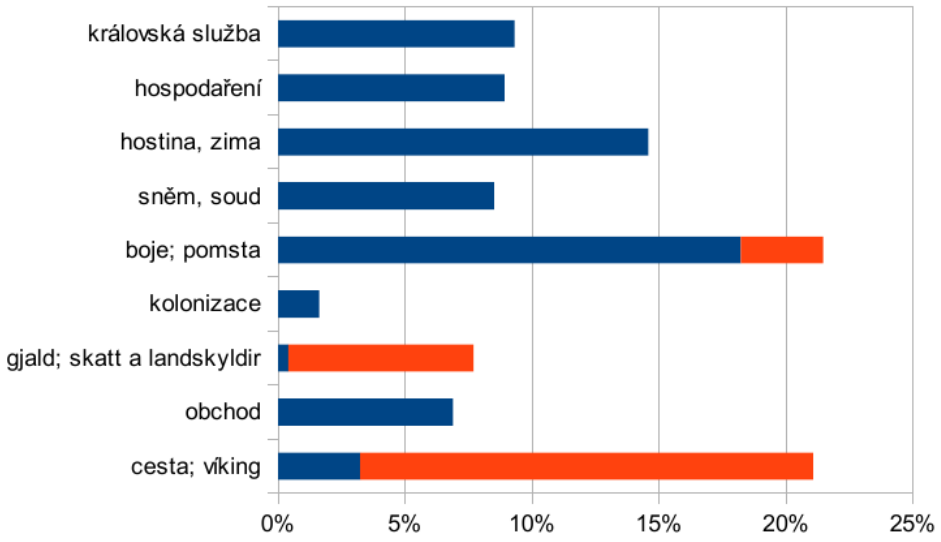

Graf 3.2: *Eg*

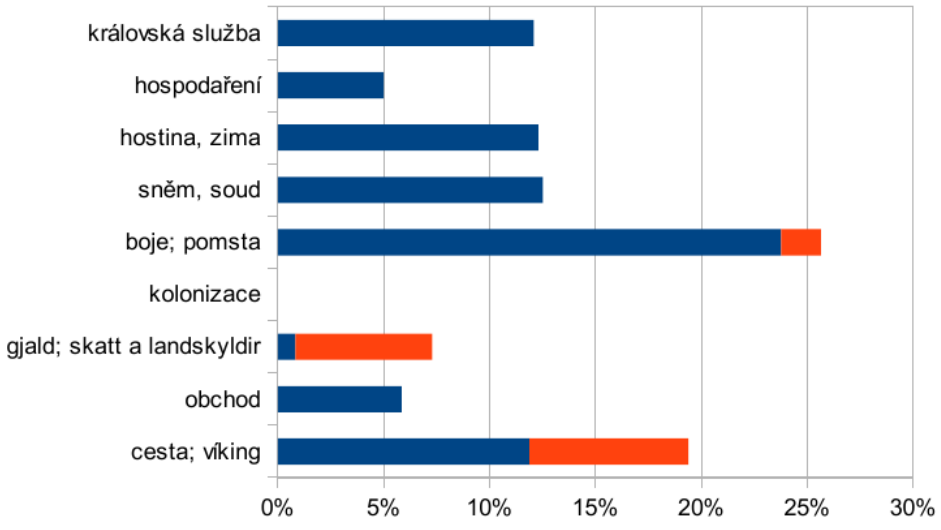

Graf 3.3: *ÓHS*

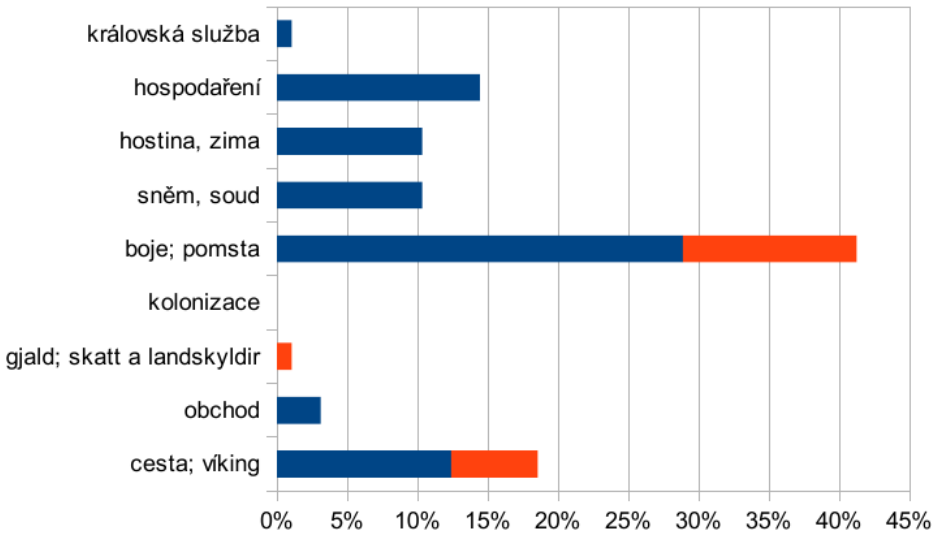

Graf 3.4: *Gísl*

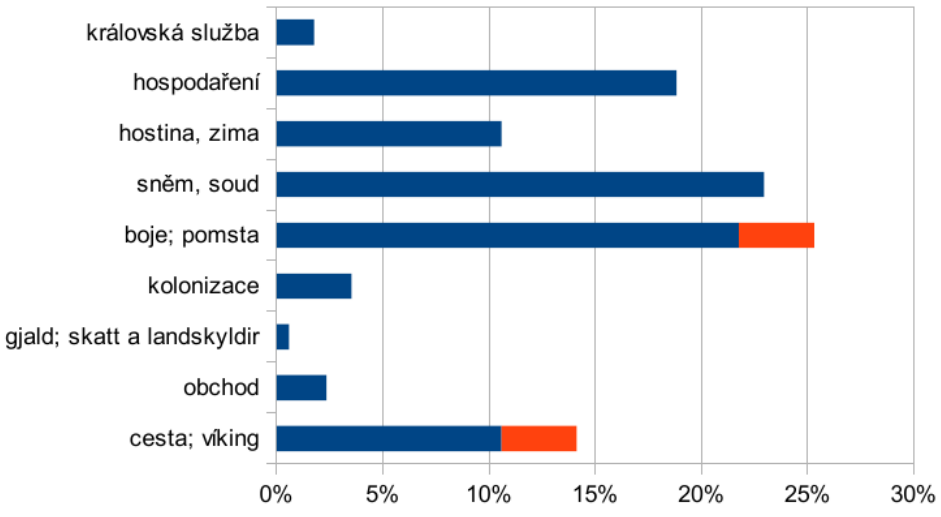

Graf 3.5: *Eb*

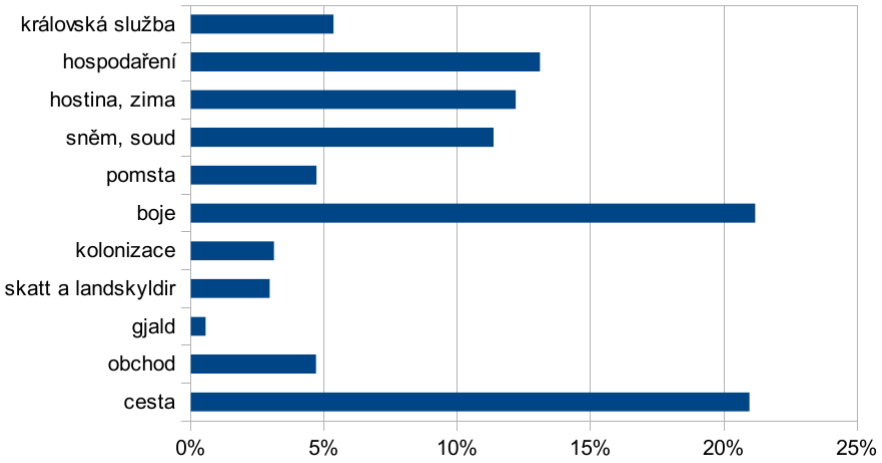

Graf 3.6: Ságy průměr

3.2 Dílčí závěr

Z analýzy vybraných ság vyplývá, že se nejčastěji zmiňují výpravy a boje, tedy aktivity spojené s válčením a vikinskými výpravami. Obchodování a hostiny se zmiňují ve všech zkoumaných ságách stejně často, což poukazuje na stálé místo těchto činností v reálném životě. Svou neodmyslitelnou pozici má v ságách pomsta, explicitně se zmiňuje jako motivace ve všech analyzovaných ságách.

Srovnáme-li odlišnosti, které jsou zřejmé z grafů 2.1 až 2.5, zjistíme, že velice podobné jsou si rodové ságy *Eb* a *Gísl*, především s ohledem na četnost bojů a cestování a nízké zastoupení královských služeb v ději. V těchto dvou ságách také není příliš důležité vybírání daní a poplatků.

V tomto ohledu se velmi odlišují od královských ság, reprezentovaných *ÓHS*, pro niž je typická vysoká četnost zmínek o Seveřanech ve službách krále a jež se vyznačuje vybíráním daní z podrobeného území. Nejblíž *ÓHS* stojí z rodových ság zřejmě *Eg*, patrně proto, že život Egila Skallagrímssona byl úzce spjatý s norskou královskou rodinou a Egil byl v kontaktu s norským králem častěji než hrdinové ostatních rodových ság. Proto se i sága o jeho životě více podobá typu ság královských.

Eir lze označit za netypickou ságu, prakticky opomíjí vikinské výpravy, spory v ní taktéž nehrají významnější roli. Zato však se v ní klade důraz na kolonizační plavby, a to na úkor sporů, které jsou jinak pro ságy charakteristické.

Kapitola 4

Korelace

V následující kapitole se shrnují závěry analýz ság a runových nápisů, oba prameny se tedy porovnávají na základě četností zmínek o typických činnostech. Při interpretaci zpráv, které podávají ságy i pamětní nápisy, je nutno brát v potaz rozdíly v době a místě jejich vzniku a dále možnou stylizaci a idealizaci oslavných pasáží, které by měly vliv na celkovou realističnost pramene.

Runové nápisy nabízejí autentický pohled na činnosti a hodnoty doby vikinské, protože jejich znění nebylo upraveno a jediné zkreslení, které se tohoto pramene může týkat, představuje záměrná idealizace zemřelého při formulování nápisu. Naopak znění ság je výsledkem delší orální tradice a pravděpodobně neodráží dobu vikinskou zcela věrně. Problematika vztahu rodových a královských ság ke skutečnosti je ovšem ještě složitější. Podle Jacqueline Simpson byly rodové ságy „uměleckou interpretací minulosti“, jsou tedy značně zjednodušené a idealizované, zatímco královské ságy mají spíše historiografický charakter.[97] Odlišnost pohledu královských ság od rodových je nesporná. Zaměřují se na jinou vrstvu společnosti a vyšší politiku. Jak dokládá analýza *ÓHS*,[98] je v královské sáze kladen větší důraz na jiné činnosti než u běžných rodových ság. V *ÓHS* se vyzdvihuje panovníkova moc a prestiž, na kterou poukazuje časté vybírání daní a zmínky o lidech vstupujících do jeho družiny.

[97] viz Simpson, *Everyday Life*, 1967, str. 15f.
[98] viz graf 3.3.

Ke vztahu skutečnosti k ději ságy se vyjadřuje Richard Heinzel, podle jehož názoru se v ságách zmiňují jen poutavé události, které posluchače zaujmou.[99] Ságy tak vyprávějí především o slavných činech, které zcela jistě zabraly mnohem kratší dobu hrdinova života než vedení hospodářství, které je v ságách líčeno pouze zkratkovitě.

Důležitým aspektem runových nápisů jsou schematické obraty, které se v nich pravidelně opakují a obvykle poukazují na hrdinské činy zemřelého. Některé runové nápisy se velmi blíží ke skaldským básním, a to nejen po formální, ale i po obsahové stránce. Odkazují na vikinský život, přičemž přímá chvála se objevuje jen zřídka.[100] Runové nápisy však někdy obsahují topoi bežné pro skaldské básně, jako je obrat „krmit havrany“ či „krmit orly“, nebo hrdinná obrana až do úplného konce.[101] Ani ságy se k ději samému nevyjadřují hodnotícím způsobem, činnosti, které jsou v nich líčeny, se však často opakují, stejně jako schémata děje a ustálené charakteristiky postav.[102] I ságy tak podávají určitým způsobem idealizovaný obraz doby vikinské, nekladou však takový důraz na cesty a naopak se zaměřují na spory a jejich řešení a na vyzdvihování pohostinnosti.

Graf 4.1 znázorňuje procentuální zastoupení jednotlivých činností paralelně pro runové nápisy a ságy.

Z analýzy vyplývá, že jak runové kameny, tak ságy nejčastěji podávají svědectví o cestách, ačkoli ne se srovnatelnou četností. Cesty představují v průměru 21 % děje ság, ovšem 62 % činností zmiňovaných v runových nápisech. I v případě, že by se kategorie „cesty“, „bitvy“ a „obchod“ považovaly za jednu jedinou kategorii, představovaly by výpravy 47 % v ságách a 69 % v pamětních nápisech, což je stále znatelný rozdíl. U runových nápisů je četnost zmínek o cestách třikrát vyšší než u ság. Vzhledem k tomu, že jsou runové nápisy dobovým pramenem, dalo by se usuzovat, že cesty měly v době vikinské výjimečnou důležitost a častěji se předpokládalo, že se budou zmiňovat při chvále zemřelého.

[99] viz Heinzel, *Beschreibung*, 1880, str. 199.

[100] Příkladem je použití adverbia *drengila* („statečně“, „hrdinně“), nebo superlativu *snjallastr* („nejstatečnější“).

[101] viz Marold, „Runeninschriften“, 1998, str. 669.

[102] „Byl muž jménem XY, byl dobrý sedlák a hospodařil v...“

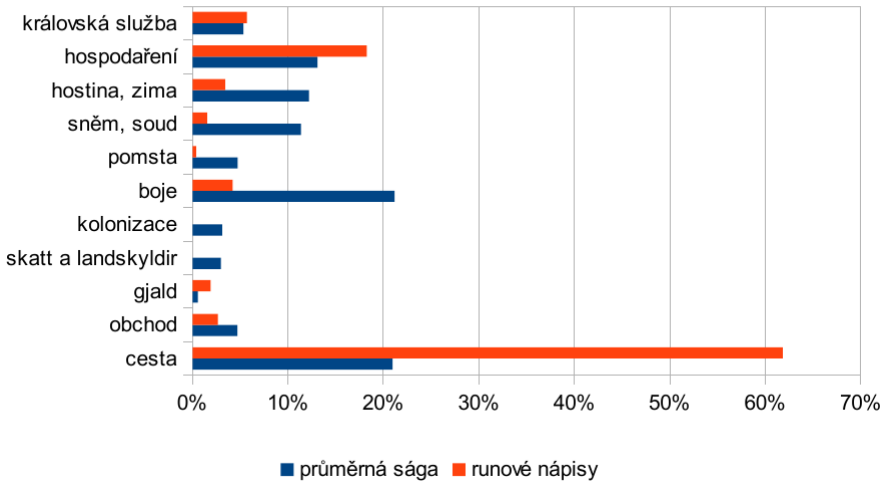

Graf 4.1: Runové nápisy, průměr ság

U pamětních nápisů se dále častěji než v runových nápisech zmiňuje hospodaření a výběr gjaldu. *Gjald* býval součástí vikinských výprav na západ a jeho zmiňování zdůrazňovalo význam majetku získaného při výpravě. Relativně časté, jakkoliv značně kusé, zmínky o hospodaření potvrzují názor, že hospodářské činnosti neodmyslitelně patřily k realitě života doby vikinské a byly pro tehdejšího člověka důležité. Tento nehrdinský aspekt života Severanů se reflektuje i v ságách, nelze se na něj však spolehnout jako na přesný popis zemědělských činností doby vikinské, protože ve výpovědi ság mohou být anachronismy a dále protože se jedná o líčení situace na Islandu.

Ságy se naopak více než pamětní nápisy zaměřují na líčení bojů, soudních procesů a pořádání hostin. Líčení hostin v ságách je do určité míry analogií k obratu *matar góðr* („štědrý jídlem“) v runových nápisech, ačkoliv lze tento obrat na runových nápisech vztáhnout ke štědrosti vůči služebnictvu. Za zmínku stojí i právní aspekt ság a runových nápisů. Kameny sloužily k vymezení vlastnictví a mohly být argumentem při majetkových sporech. Soudní pře a průběh sněmů se líčí v ságách, naopak role sněmů na runových kamenech není nijak zásadní, přestože některé pamětní nápisy poukazují na význačnost sněmovišť jako veřejného prostoru. Rozdíl mezi ságami a runovými nápisy je pak především ve výskytu krevní msty, která byla běžnou

součástí života doby vikinské. A ačkoliv se objevuje ve všech zkoumaných ságách, je v korpusu runových nápisů doložena pouze v jednom případě. Je možné, že se pamětní nápisy o pomstě nezmiňují, protože byla příliš samozřejmou součástí běžného života.

Runy a ságy vykazují podobnou četnost výskytu zmínek o obchodu, totéž platí i o službě králi. Důvodem je patrně značný význam majetku během doby vikinské i v pozdějším období. Pro službu králi také platí, že se jednalo o prestižní společenské postavení. Jak obchod, tak příslušnost ke králově družině s sebou nesly i vojenský aspekt, což je plně v souladu s vyzdvihováním osobní statečnosti v boji.

Co však ve zprávách runových nápisů zcela chybí, jsou zmínky o výběru nájemného a kolonizaci. Kolonizace se opomíjí proto, že se runové nápisy neobjevují na Islandu a kameny vztyčené na památku záborců země by se logicky stavěly pouze na Islandu. Nájemné se v runových nápisech nezmiňuje možná proto, že prestižnější formou poplatků byl *gjald*, protože patřil k vojenským úspěchům cest, na něž se runové nápisy zaměřují.

Je nutno poznamenat, že žádná ze zkoumaných ság nezmiňuje runové kameny, ačkoliv se jejich děj odehrává v době vikinské, kdy bylo na kontinentě běžné runové kameny stavět. Této nesrovnalosti si všimla i Lydia Klos a ve svém článku „Rune stones and Saga“ provedla rozbor většího počtu ság. Potvrdila v něm, že runové kameny v ságách skutečně nikde nefigurují. Klos přichází s tezí, že je to způsobeno tím, že runové kameny jsou viditelné v Norsku, Švédsku a Dánsku, avšak ne na Islandu.[103] Z čehož logicky vyplývá, že Islanďané, mezi nimiž se ságy tradovaly, ze svého okolé žádné runové kameny neznali a neměli tedy důvod se o nich dále zmiňovat. Zmínky o runových kamenech by pak byly anachronické.

Zásadním závěrem provedené analýzy je, že se potvrdilo, že charakteristiky zemřelých a jejich činy, které se zmiňují na pamětních nápisech, víceméně odpovídají tomu, co o vikinské společnosti víme ze ság.

[103] viz Klos, „Rune stones and Saga“, 2009, str. 527.

Kapitola 5

Závěr

Na základě provedených analýz lze konstatovat, že oba zkoumané literární obrazy vikinského období zmiňují téměř stejné činnosti, přesto se pozornost ság i runových nápisů mnohdy zaměřuje na odlišné aspekty těchto činností.

Obecně platí, že válečnický aspekt doby vikinské nelze oddělovat od poklidného života, který lidé vedli. Mohli se tedy objevovat „dobří sedláci, kteří zemřeli v Řecku“. Tato dichotomie byla vikinské společnosti vlastní, jedna a tatáž osoba mohla zároveň naplňovat představu vikinga, tedy obchodníka, piráta a válečníka, a přitom vést vlastní statek. Runové nápisy i ságy zobrazují mužský svět, z omezeného počtu informací o ženách se vyzdvihuje jejich zručnost a hospodaření v manželově nepřítomnosti. To jsou sice pouze fragmenty, ale zapadají do širšího kontextu, který nabízejí islandské ságy.

Runové nápisy jsou nepochybně autentické, přesto lze jejich kusé informace úspěšně doplnit informacemi ze ság. Oba prameny mají dostatek styčných bodů a podobností, dokonce i hodnoty, které zmiňují, nebo oslavují jsou stejné, nebo přinejmenším podobné.

Z podrobnějšího rozboru ság vyplývá, že se rodové ságy líčenými činnostmi skutečně liší od ság královských. Královská *Sága o svatém Olafu* je specifická důrazem na vybírání výpalného při vikinských výpravách a na popis královské družiny. Rodové ságy se naopak zpravidla zaměřují na ozbrojená střetnutí, pomstu, soudní spory a spravování statků.

Pokud jde o idealizaci v ságách a runových nápisech, je stylizace obou

pramenů nepochybná. V pamětních nápisech se objevují ustálená schémata, která zpravidla vyzdvihují hrdinské činy a vlastnosti zemřelého. Ságy vlivem úprav ústní tradice a specifičnosti žánru představují nepřímý literární obraz skutečnosti. Oba prameny proto vypovídají o době vikinské, jen z mírně odlišného hlediska. Runové nápisy zmiňují zásadní dění a realitu dané doby s důrazem na vikinské cesty a hospodaření, zatímco ságy více zdůrazňují sněmy, pohostinnost a obhajování rodinné cti, oba tyto pohledy na skutečnost si však neodporují. Líčení v ságách a runových nápisech se liší spíše detaily, avšak jádro, tedy realita sama, se odráží v obou pramenech. Hodnověrnějšího obrazu reality je tedy možno docílit jen syntézou obojího. Všechny činnosti vyskytující se v ságách nebo v runových nápisech měly nepochybně v době vikinské svou důležitost.

Literatura

Beck, H.: „Bonde,“ In.: Beck, H.; Jankuhn, H.; Ljungqvist, F. C. (ed.): *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Volume III; Berlin: Walter de Gruyter, 216 – 221. 1978.

Böldl, K.: „Altnordisches Leben. Zur romantischen Anthropologie Karl Weinholds,“ In.: Böldl, K.; Kauko, M. (ed.): *Kontinuität in der Kritik. Zum 50jährigen Bestehen des Münchener Nordistikinstituts. Historische und aktuelle Perspektiven der Skandinavistik*; Freiburg im Breisgau: Rombach. 91 – 106. 2005.

Cleasby, R., Vigfusson, G.: *An Icelandic-English Dictionary*; Oxford: Oxford University Press. 1874.

Fritzner, J.: *Ordbog over Det gamle norske Sprog*; Kristiania: Den norske forlagsforening. 1867.

Heinzel, R.: *Beschreibung der isländischen Saga*; Wien: Gerold. 1880.

Hübler, F.: *Schwedische Runendichtung der Wikingerzeit*; Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 1996.

Jansson, S. B. F.: *The Runes of Sweden*; London: Phoenix House Limited. 1962.

Jesch, J.: „Still Standing in Ågersta: Textuality and Literacy in Late Viking-Age Rune Stones Inscriptions," In.: Düwel, K. (ed.): *Runeninschriften als Quellen Interdisziplinärer Forschung*; Berlin: Walter de Gruyter, 462 – 475. 1998.

Jónsson, F. (ed.): *Gísla saga Súrssonar*; Halle A.D.S.: Verlag von Max Niemeyer. 1903.

Jónsson, F. (ed.): *Egils saga Skallagrímssonar*; Halle A.D.S.: Verlag von Max Niemeyer. 1924.

Jónsson, F. (ed.): *Heimskringla, Nóregs konunga sǫgur af Snorri Sturluson II*; København: Moller. 1893 – 1901.

Jónsson, F.: *Lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog*; København: Atlas Bogtryk. fotografosk genoptryk. 1966.

Jónsson, F.: (ed.): *Eyrbyggja saga*; Reykjavík: Sigurður Kristjánsson. 1895.

Jónsson, F. (ed.): „Eiríks saga rauða," In.: *Hauksbók*; København: Thiels bogtrykkeri. 1892 – 1896.

Klos, L.: „Rune Stones and Saga," In.: Ney, A.; Williams, H.; Ljungqvist, F. C. (ed.): *The 14th Interantional Saga Conference.* Volume I; Gävle University Press, 521 – 527. 2009.

Klos, L.: *Runensteine in Schweden: Studien zu Aufstellungsort und Funktion*; Berlin - New York: Walter de Gruyter. 2009.

Marold, E.: „Runeninschriften als Quelle zur Geschichte der Skal-

dendichtung,“ In.: Düwel, K. (ed.): *Runeninschriften als Quellen Interdisziplinärer Forschung.*; Walter de Gruyter, 667 – 693. 1998.

Moltke, E.: *Runes and their Origin. Danmark and Elsewhere.*; National Museum of Denmark. 1985.

Rundata 2.5: http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm; přístup 3.2.2011.

Sawyer, B.: „The Erection of Rune-Stones in Viking-Age Scandinavia; the Political Background,“ In.: *The eighth International Saga Conference; The Audience of the Sagas*, volume II, 233 – 242. 1991.

Sawyer, B.: „Viking Age Rune-Stones as a Source for Legal History,“ In.: Düwel, K. (ed.): *Runeninschriften als Quellen Interdisziplinärer Forschung.*; Walter de Gruyter, 766 – 777. 1998.

Simpson, J.: *Everyday Life in the Viking Age.*; New York: Dorset. 1967.

Spurkland, T.: *Norwegian Runes and Runic Inscriptions;* transl. by Betsy van der Hoek. Woodbridge: Boydell & Brewer. 2005.

Syrett, M.: „Drengs and Thegns Again,“ In.: *Saga-Book*, 243 – 271. 1998 – 2001.

Weinhold, K.: *Altnordisches Leben. Um eine Einleitung vermehrter Nachdruck der 1856 in Berlin erschienenen Ausgabe*; Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt. 1977.